

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vybrané postavy českých a ruských lidových pohádek v porovnání

Comparison of Select Characters in Czech and Russian Folk Fairy Tales

Jana Pommová

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Rozboudová, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělání -
Ruský jazyk se zaměřením na vzdělání

2022

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Vybrané postavy českých a ruských lidových pohádek v porovnání* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha, 4. dubna 2022

Ráda bych tímto poděkovala PhDr. Lence Rozboudové, Ph.D., za cenné rady, připomínky, ochotu, obětovaný čas, zapůjčenou literaturu a za odborné vedení mé bakalářské práce.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na porovnání vybraných ruských a českých postav z lidových pohádek. Teoretická část se zabývá lidovou slovesností a blíže definuje pohádku jakožto jeden ze základních žánrů lidové slovesnosti a zkoumá hlavní znaky tohoto žánru. Vysvětluje obsahovou i formální stránku pohádky a zasazuje ji do kulturně-společenského kontextu daného národa. Praktická část bakalářské práce porovnává vybrané české a ruské pohádkové postavy, soustřeďuje se na jejich charakteristické rysy.

KLÍČOVÁ SLOVA

jazyk, kultura, lidová slovesnost, žánry lidové slovesnosti, pohádka, kladný hrdina

ABSTRACT

The bachelor's thesis aims to compare choice characters from Russian and Czech folk fairy tales. The theoretical part is dedicated to oral tradition, it defines fairy tale as one of the fundamental genres of oral tradition and studies its main characteristics. It explains the content and also the form of fairy tales and considers its cultural and social background. The practical part's goal is to compare specific characters from Czech and Russian stories and to describe their signature traits and tropes.

KEYWORDS

language, culture, folk literature, genre of folk literature, fairy tale, hero

Obsah

Úvod.....	8
I Teoretická část	10
1 Vztah jazyka a kultury.....	10
1.1 Jazyk a kultura.....	10
2 Lidová slovesnost a její formy	12
2.1 Lidová slovesnost.....	12
2.2 Znaký lidové slovesnosti.....	13
2.3 Žánry lidové slovesnosti.....	15
2.3.1 Lidové písně a porěvku (народные песни и частушки).....	16
2.3.2 Lidová vyprávění.....	17
2.3.3 Malé folklorní žánry (малые жанры фольклора).....	19
2.3.4 Dětský folklor (детский фольклор).....	21
2.3.5 Lidové hry (народная драма).....	22
3 Pohádka	23
3.1 Vymezení pojmu pohádka.....	24
3.2 Teorie vzniku pohádek	24
3.3 Funkce a struktura pohádek.....	25
3.4 Charakteristika pohádky.....	26
3.5 Klasifikace pohádek	29
3.5.1 Lidová pohádka (народная сказка).....	29
3.5.2 Autorská pohádka (литературная/авторская сказка)	31
3.6 Sběratelé lidových pohádek	32
II Praktická část	35
4 Analýza vybraných pohádkových postav	35
4.1 Cíle a metodika zpracování praktické části	35
4.2 Honza a Ivan.....	37
4.2.1 O hloupém Honzovi	37
4.2.2 Kterak byl Honza hluchý.....	39
4.2.3 Jak Honza dostal Kačenku	40
4.2.4 Honza králem	41
4.2.5 Honza a červená bába.....	42
4.2.6 Honza u rytíře.....	43

4.2.7 Janovy hodinky	45
4.2.8 Иванушка-дурачок	46
4.2.9 Иванко-Медведко	47
4.2.10 Летучий корабль	48
4.2.11 Царевна, разрешающая загадки	49
4.2.12 Царевна-лягушка	50
4.2.13 Иван Царевич и Серый Волк	51
4.2.14 Shrnutí analýzy postav Honzy a Ivana	53
4.3 Ruská Baba Jaga a česká čarodějnice	56
4.3.1 Honza a tři zakleté princezny	56
4.3.2 O labuti	57
4.3.3 O perníkové chaloupce	58
4.3.4 Финист — Ясный сокол	59
4.3.5 Гуси-Лебеди	61
4.3.6 Сказка о Василисе Прекрасной	62
4.3.7 Shrnutí analýzy postav čarodějnici a Baby Jagy	63
4.4 Čert	65
4.4.1 Čert a Káča	65
4.4.2 O chytré princezně	66
4.4.3 Zapomenutý čert	67
4.4.4 O Nesytovi	69
4.4.5 Муж и жена	69
4.4.6 Чёрт-заимодавец	70
4.4.7 Как старик был лекарем	71
4.4.8 Shrnutí analýzy postavy čerta	71
4.5 Zlá macecha a dobrosrdečný otec	72
4.5.1 Popelka (Золушка)	72
4.5.2 Perníková chaloupka	73
4.5.3 Морозко	74
4.5.4 Shrnutí analýzy postav zlé macechy a dobrosrdečného otce	75
4.6 Celkové shrnutí analýzy	75
Závěr	78
Резюме	81
Seznam použité literatury	85

Úvod

Bakalářská práce, nesoucí název *Vybrané postavy českých a ruských lidových pohádek v porovnání*, nám může napovědět, čím se následující stránky zabývají. Jde o porovnání vybraných postav z textů lidové slovesnosti, konkrétně lidových pohádek. Pohádky jsou neodmyslitelnou součástí raného života dítěte. Pomáhají porozumět světu, ve kterém se nacházíme, rozvíjejí fantazii a mají pozitivní vliv na výchovu dětí. Pohádky mají nespočet kouzel, ovšem jedno z nich je nejkouzelnější – pohádky nám totiž nabízí náhled do zcela jiného světa. Do světa, ve kterém láska vítězí nad zlem a vše zlé je po zásluze potrestáno.

Hlavním cílem této bakalářské práce je komparace vybraných pohádkových postav, vystupujících v jednotlivých pohádkách. Dílčím cílem teoretické části je vymezit pohádku jako útvar lidové slovesnosti, popsat její charakteristické rysy, představit různé klasifikace pohádek a také nejvýznamnější sběratele českých a ruských lidových pohádek. Cílem praktické části je porovnání konkrétních analogických pohádkových postav se zaměřením na jejich vnější a vnitřní charakteristiku, postavení ve společnosti, hrdinské činy, objasnit jejich vztah k jiným postavám i konečný osud těchto postav.

Tato práce je rozdělena na dvě hlavní části – teoretickou část a část praktickou. V teoretické části se nejprve zaměřujeme na termíny jazyk a kultura, které jsou blíže definovány. Kultura je rozdělena podle jednotlivých druhů, následně je popsán vztah těchto dvou termínů a závěrečná část této kapitoly nám poukazuje na to, jak se jazyk a kultura promítají do pohádky. Další kapitola se zaměřuje na obecné poznatky o lidové slovesnosti, její zvláštnosti, znaky a definice. Práce představuje, rozlišuje, definuje a vysvětluje na příkladech jednotlivé žánry, které spadají do lidové slovesnosti. Poukazuje na to, že ruská kultura někdy disponuje žánry, které pro českou kulturu nejsou typické, a naopak. Podrobněji je pak popsána pohádka jako celek. V této kapitole jsou použity definice tohoto žánru jak z českých, tak z ruských zdrojů. Jsou popsány specifické rysy pohádky, je vysvětlována její obsahová a formální stránka. Jsou zde zmíněny různé teorie vzniku pohádek a v neposlední řadě kapitola obsahuje různé klasifikace pohádek. Stěžejní pro tuto bakalářskou práci je klasifikace, která rozděluje pohádku na autorskou a lidovou, a proto je jí věnována největší pozornost. Závěrečný oddíl teoretické části je věnován významným sběratelům lidových pohádek ruského a českého národu.

Druhá část bakalářské práce – část praktická, přináší výsledky analýzy a komparace vybraných lidových českých a ruských pohádkových postav. Popsány jsou jejich charakteristické rysy, které se v rámci ruského a českého národu v některých případech liší nebo

naopak velmi podobají. K vypracování bakalářské práce byly vybrány postavy vhodné pro komparaci mezi jednotlivými národy. I přes obrovské množství variant jednotlivých pohádek, byly vybrány takové pohádky, které byly vhodné k předmětu našeho bádání. Postavy byly popsány na základě předem stanovené struktury obsahující šest, popřípadě sedm (v případě kapitoly 4.3) kritérií, a následně byla jednotlivá kritéria shrnuta a porovnána.

K analýze jednotlivých pohádek byly využity ruské i české zdroje. V první řadě došlo k analýze pohádkových postav z českého folkloru, ke kterým byly přiřazeny pohádkové postavy z ruské kultury.

I Teoretická část

1 Vztah jazyka a kultury

Abychom lépe porozuměli problematice lidové slovesnosti, je bezesporu nutné nahlédnout na danou věc z širší perspektivy, tedy z pohledu vzájemného vztahu mezi jazykem a kulturou.

1.1 Jazyk a kultura

Podle polského jazykovědce J. Bartmińského (2016, s. 14), se jazyk neustále proměňuje, a dokonce se mění i informace a poznatky, které o jazyce víme. Proto je nutné, abychom si nejprve termíny jazyk a kultura více přiblížili.

Jazyk je, ačkoliv si to v běžném životě nemusíme zcela úplně uvědomovat, velmi výraznou součástí našeho života. Je to „*vlastenectví všech lidí, je to společné dobro, díky němu může člověk dosahovat osobních i skupinových cílů, lépe a plněji se realizovat*“. (Bartmiński, 2016, s. 15) S jazykem se setkáváme již od raného dětství, kdy nám naši nejbližší předávají prostřednictvím jazyka znalosti o našem světě, pomáhají nám s nalezením vhodného vzorce chování, jazyk nás pak dále provází po celý život. Pomocí jazyka můžeme předat informace, emoce a názory, jež bychom bez existence jazyka vyjádřit nedokázali.

V literatuře se setkáme s několika definicemi jazyka. Podle českého jazykovědce F. Čermáka je jazyk definován jako „*system sloužící jako základní prostředek komunikace*“. (Čermák, 1994, s. 11) Jazyk má tři základní funkce – komunikativní (sdělovací, dorozumivací), poznávací (gnozeologickou) a mentální (kognitivní). Komunikativní funkce slouží k výměně myšlenek mezi lidmi, poznávací umožňuje předat poznání z jedné generace na generaci druhou a mentální funkce jazyka je taková funkce, kde jazyk funguje jako nástroj organizace a formování myšlení. Český lingvista, antropolog a folklorista Z. Salzmann (1997, s. 96) ve svém díle *Jazyk, kultura a společnost* uvádí, že pojem *jazyk* je termín mnohoznačný. Uvádí, že „*jazyk označuje komplex obecně lidských schopností k hlasové komunikaci, neboli prostě dar řeči*“ a že „*označuje jeden z několika tisíců systémů orální komunikace, užívaný různými lidskými společnostmi*“.

Pojem **kultura** taktéž není definován pouze jedinou definicí, ale díky řadě disciplín, které s kulturou úzce souvisí, existuje definic tohoto termínu velmi mnoho. Slovo kultura pochází z latinského slova „*cultura*“, jež původně znamenalo pěstovat, ale postupem času tento

termín nabyl více významů. Kulturu můžeme chápat jako protiklad přírody, jedná se o veškerou činnost člověka, něco, co vytvořil sám člověk.

Vzhledem k tématu práce uvádíme klasifikaci kultury dle A.V. Opaleva (2012, s.122-123), který kulturu rozděluje na lidovou, elitní a masovou.

Lidovou kulturou jsou myšleny balady, lyrické písně, častušky, loutková divadla a jiné. *„Převládne-li v národě netvůrcí, konzumní způsob života, odrazí se to především v zániku lidového umění. Naše současná výchova se nemůže zříkat tradic, které jsou zdravé a na něž může být hrda a hrdě na ně navazovat.“* (Řehořová, 1993, s. 15)

Protipólem kultury lidové je kultura elitní, někdy označována jako kultura vysoká, která se naopak rozšiřovala ve městech a mezi vzdělanými lidmi. Byla utvořena profesionálními umělci, mezi něž patřili například profesionální malíři, spisovatelé či hudebníci.

Na pomezí 19. a 20. století se v kultuře začaly používat prostředky určené pro veškerý lid, nikoliv pro určité skupiny. Jedná se o prostředky masových médií, reklamy, komiksy. Takový druh kultury se nazývá masový.

Z výše uvedených definic je zřejmé, že **vztah jazyka a kultury** je neoddiskutovatelný – jazyk nelze oddělit od kultury a naopak. J. Bartmiński (2016, s.17) uvádí, že *„vztah mezi jazykem a kulturou je tzv. paradoxním vztahem vzájemné závislosti. O jazyce totiž můžeme říci, že je součástí kultury, tak ale i to, že je i on sám fenoménem, který v sobě ukrývá kulturu“*. Další prokazatelný důkaz o tom, že jazyk je s kulturou velmi propojen, nám přináší E. M. Vereščagin a V. G. Kostomarov. Tito ruští lingvisté uvádějí, že *„kultura má své místo v jazyce, a zároveň jazyk neexistuje bez kultury“*. (Верещагин, Костомаров, 2005, s. 16) Tímto vztahem se také zabývá M. Černý (2009, s. 41), který tvrdí, že *„není kultury bez jazyka a zároveň jazyka bez kultury“*.

Z výše zmiňovaného tedy vyplývá, že ačkoliv se poznatky o jazyce a kultuře neustále mění, tak jsou oba tyto vzájemně působící fenomény výraznou součástí našeho života. *„Národ je skutečně svobodný, pokud se může utvářet jako společenství definovaného jednotou kultury, jazyka a historie.“* (Jan Pavel II, cit. podle Bartmiński, 2016, s. 16)

Každá kultura disponuje svými vlastními zvláštnostmi, ať už jazykovými nebo morálními, a tím se od jiných kultur liší. Jazykové prostředky se mohou lišit i v rámci jednoho státu – nářečí. Tyto zvláštnosti se velmi zřetelně projevují například v lidové slovesnosti, tedy i v pohádkách jednotlivých kultur, a tím dokážou adresátovi danou kulturu přiblížit.

2 Lidová slovesnost a její formy

V následující kapitole se budeme zabývat pojmem „*lidová slovesnost*“ jako celkem, shrneme základní rozdíly mezi psanou literaturou a ústní slovesností, vymezíme základní znaky lidové slovesnosti, popíšeme její jednotlivé žánry.

2.1 Lidová slovesnost

Pojem lidová slovesnost lze určit za synonymní k pojmu folklorní slovesnost. Pojem folklor pochází z anglického slova „*folklore*“, které poprvé ve svém článku použil W. J. Thoms v roce 1847. Tímto termínem chtěl označit lidovou moudrost neboli lidovou tradici, proto je tento název složeninou dvou termínů – *folk* (národ) a *lore* (moudrost). Tento termín ovšem postupem času získal v různých jazycích rozšířený nebo naopak zúžený význam. (Sirovátka, 1998, s. 16)

Lidová slovesnost se nezrodila bez cizí pomoci, ke svému zrodu potřebovala, jak nám již sám pojem napovídá, lid.

Podstatou folkloru je propojenost s jistou kulturou národa, jelikož folklor je spjat jak s kulturou hmotnou, v níž od sebe můžeme odlišit například různé kroje, nábytek či stavby, tak s kulturou společenskou (obyčeje, zvyky) a s kulturou uměleckou (píseň, tanec, hudba). (Sirovátka, 1998, s. 19)

J. Frouz a J. Sováková (1993, s. 2) tvrdí, že „*folklor představuje soubor projevů návyků, zvyků chování, předsudků, obřadů a odráží se v něm způsob života člověka.*“

V ruských publikacích se setkáme s následující definicí folkloru: „*Фольклор – предмет изучения разных наук. Народную музыку изучают музыковеды, народные танцы – хореографы, обряды и другие зрелищные формы народного творчества – театроведы, народное декоративно – прикладное искусство – искусствоведы. К фольклору обращаются лингвисты, историки, психологи, социологи и другие ученые. Каждая наука видит в фольклоре то, что интересует именно ее*“ (Зуева, Кирдан, 1998, s. 5)

2.2 Znaky lidové slovesnosti

Literatura a lidová slovesnost se vyznačují výrazně odlišnými vlastnostmi, a proto je důležité, abychom si v první řadě uvedli základní rozdíl mezi nimi.

Podle O. Sirovátky (1998, s. 16) se lidová slovesnost realizuje v přímé, bezprostřední komunikaci, a z toho důvodu se často označuje jako ústní slovesnost. Liší se však způsob, jakým se jednotlivé žánry předávají – popěvky a písně se zpívají, ale pohádky či pověsti se vyprávějí. Důležitou roli v lidové slovesnosti sehrává interpretace. Posluchač je v pozici, kdy může zpěvákovi nebo vypravěči jednoduše zasahovat do průběhu vyprávění či zpěvu. Závisí na aktuálním dění, jak dotyčný svůj přednes podá. Není tedy od věci zmínit, že často také závisí na osobitém nadání a schopnosti interpreta. Naopak literatura je na úrovni komunikace nepřímé, zprostředkované. Důležitým aspektem je zde písmo, neboť pomocí písma se informace přenáší ke čtenáři. Literatura je směřována především k rovině umělecké, ale lidová slovesnost je rozrůzněna, co se funkcí týče. Funkci estetickou a zábavnou mají písně či pohádky. Pověst má funkci poučující a v zaklínadlech dominuje funkce magická apod.

Lidová slovesnost se vyznačuje řadou **specifických znaků**, podle kterých lidovou slovesnost bezesporu poznáme. Na níže zmiňovaných základních rysech lidové slovesnosti se shoduje několik literárních vědců. Například podle literárního teoretika J. Peterky (2007, s. 269) patří mezi nejobecnější znaky lidové slovesnosti *lidovost, orálnost, anonymita, kolektivnost, variabilita, kontaktnost, suicentrismus a synkretismus*:

- Lidová slovesnost je typická především tím, že se traduje ústně a je závislá na paměti a improvizaci jedince, a proto prvním, a zároveň velmi výrazným znakem lidové slovesnosti je **orálnost**. Je známo, že lidé si již po staletí vyprávěli nespočet historek či příběhů, které neustále kolovaly v daném společenství. Tyto příběhy měly převážně jednoduchý děj s nekomplikovanou zápletkou, rozuzlením a často měly rychlý spád. Lidé si totiž zapamatovali spíše kratší útvary, jež si však často dokreslovali, a tím pádem se jedna historka mohla odlišovat od druhé. „*Takový rozdíl můžeme pozorovat třeba na rozšířené hornické pověsti; trochu jinak se vyprávěla na Příbramsku, trochu jinak na Moravě na Rosicku-Oslavansku a ještě jiné obměny bychom našli na Ostravsku.*“ (Sirovátka, 1998, s. 69) Folklorní žánry jsou spíše kratšího rozsahu než literatura. Některé žánry lidové slovesnosti mají trvání pouze chvilkové, jak tomu bývá v hádankách, popěvcích či vtipech, avšak některé mají trvání delší, ovšem nikdy nejsou tak rozvité, jako žánry literární.

- Dalšími znaky lidové slovesnosti jsou **lidovost, anonymita a kolektivnost**. Lidové (neprivilegované) vrstvy jak venkovského, tak městského obyvatelstva byly hlavním nositelem lidové slovesnosti. Autor folklorního díla zůstává skryt a často se za autorem skrývá celý národ. Dílo se stává folklorním tehdy, když je považováno za národnostně vlastní, používá obsahy, formy, prostředky typické pro dané lidové společenství. Znamý ruský folklorista P. Bogatyrjov (Богатырѳев, 1971, s. 58) dokonce uvádí, že kolektivnost má největší podíl na zachování folkloru, protože právě na kolektivnosti záleží, jak dlouho zůstane v povědomí.
- S kolektivností souvisí **variabilita** lidových útvarů. To je dáno neustálým obměňováním ústního podání. To, nakolik se jednotlivé útvary liší od útvaru původního, nám napovídají termíny *varianta* a *verze*. *Variantou* se myslí obměny menšího rozsahu, naopak *verzí* jsou myšleny již rozsáhlé změny folklorních skladeb.
- **Kontaktnost**, tedy vztah mezi interpretem a příjemcem, je v lidové slovesnosti, oproti písemné literatuře, opravdu velmi častý. Příjemce může interpretovi poskytnout okamžitou zpětnou vazbu, ať už ve formě mluvené, tak i ve formě mimické. Interpret tím může na danou situaci ihned zareagovat. Příjemci v podstatě rozhodují, zda se interpretův projev (tanec, pohádka, píseň) bude někdy opakovat, jestli se podrobí nějaké změně nebo jestli upadne v zapomnění.
- **Suicentrismus**. Často se setkáváme s tím, že folklor dává přednost svým výtvorům. Cizí výtvořy „zdomácňuje“ pomocí vlastního nářečí, či text obohacuje o hovorové prvky.
- Posledním výrazným znakem lidové slovesnosti je **synkretismus**, tj. „*přirozená součinnost slova, hudby a pohybu jakož i prolínání funkce zkrášlující, zábavné a obřadní*“ (Peterka, 2007, s. 269)

2.3 Žánry lidové slovesnosti

V této kapitole se blíže zaměříme na jednotlivé žánry lidové slovesnosti. Je známo, že žánrová struktura hraje významnou roli v rozlišení lidové slovesnosti od literatury psané. O. Sirovátka (1998, s. 20) tvrdí, že „za folklorní žánr se považuje soubor textů spojených stejnými vlastnostmi: tematikou (milostné písně, historické pověsti, pohádky o zvířatech), funkcí, kterou v kulturním a společenském životě plní (ukolébavky, žatevní písně, říkanky při otloukání píšťalek, zařikávání o nemocech), a výraznými prostředky (řetězové písně a pohádky, ukolébavky, anekdoty, milostné a zvířecí balady)“.

Při formování žánrů důležitou roli hrál také sám interpret. Velmi záleželo na tom, jak daný člověk přednášel, jak vysokého věku byl či zda se jednalo o ženu nebo muže. Některé žánry byly závislé na konkrétním prostředí či regionu. Po smíchání výše zmiňovaných prvků vznikly jednotlivé žánry lidové slovesnosti.

Mnoho národů má žánry lidové slovesnosti stejného rázu, ovšem některé národy disponují svými specifickými žánry. Například v ruském folkloru se můžeme setkat s častuškami (частушка) a bylinami (былина).

Jedna z klasifikací, jak můžeme jednotlivé žánry rozdělit, je klasifikace podle B. Beneše (1990), který žánry lidové slovesnosti dělí následovně:

- lidová poezie (lidový veršovaný projev, písně a říkadla, lidové divadlo, drobné folklorní žánry – přísloví, pořekadla, pranostiky, hádanky, zařikání, lidové nápisy a dopisy);
- lidová próza (pohádky, legendy, povídky, pověsti, vzpomínková vyprávění, vyprávění ze života, domněnky, humorky a anekdoty).

V. T. Zujeva a B. P. Kirdan (1998) dělí tyto žánry podle následujících druhů folkloru:

- раннетрадиционный фольклор (трудовые песни, гадания, заговоры);
- классический фольклор (обряды, сказки, предания, легенды, демонологические рассказы, былины, исторические песни, баллады, духовные стихи, фольклорный театр, детский фольклор, малые жанры фольклора – пословицы, поговорки, загадки);
- позднетрадиционный фольклор (частушки).

V této práci podrobněji vysvětlíme klasifikaci podle O. Sirovátky (1998. s. 20), který žánry lidové slovesnosti dělí podle společných znaků následovně:

- lidové písně a popěvky;
- lidová vyprávění;
- malé folklorní žánry;
- dětský folklor;
- lidové hry a divadlo.

2.3.1 Lidové písně a popěvky (народные песни и частушки)

Spojení veršovaného textu s nápěvkem již od pradávna patřilo do každodenního života většiny lidí. Lidé si během práce zpívali, aby jim práce šla od ruky. Zlepšovali tak atmosféru nejen sobě, ale i celému kolektivu. Námětem lidových písní byly věci každodenního života, se kterými se lidé setkávali nejčastěji. Lidé v tu dobu trávili mnoho času v přírodě, a proto tématem mnoha písní je právě příroda.

Lidové písně můžeme rozdělit podle toho, na jaké funkci jsou založeny. Rozlišujeme písně taneční, pracovní, obřadní, ukolébavky, ale také písně milostné, vojenské či pijácké. Člověk se s lidovými písněmi setkává již od svého narození až do konce svého života a s věkem se mění i druh písní. Zpěv a písně mají obrovské kouzlo. Dokážou předat člověku silnější emoce, než by dokázaly pouhé verše napsané na papíře. (Peterka, 2007, s. 270)

Každá píseň během svého vývoje a během působení místních zvyků získávala jistou obměnu. Někdy se její obsah zkrátil, jindy zas došlo k rozšíření textu či přidání jiné melodie. Lidové písně byly většinou lyrické nebo lyrickoepické a převážně se jednalo o písně, u nichž není znám autor a šířily se mezi lidmi ústním podáním. Mezi velmi známý příklad lze zařadit původně českou vlasteneckou píseň *Kde domov můj*. (Peterka, 2007, s. 270)

Ruská kultura se může chlubit kromě lidových písní také svými častuškami. Častuška vychází ze slova „частый“, které napovídá o opakovaném refrénu. Jedná se o krátké, veselé a rychlé ruské lidové písně, jež byly doprovázeny hudebními nástroji. Častými hrdiny častušek bývá dívka s chlapcem, které spojuje nebo naopak oddaluje láska. (Кравцов, Лазутин, 1977, s. 231) Za příklad lze uvést častušku: *Хороша наша деревня, только улица грязна...*

2.3.2 Lidová vyprávění

Lidová próza tvoří nejobsáhlejší a zároveň nejrozšířenější skupinu. Za žánry, které do prozaického vyprávění patří, můžeme označit pohádky, legendy, pověsti, báje, humorky, anekdoty a povídky ze života čili memoáty.

- **Pohádka (сказка)**

Pohádkou, žánrem stěžejním pro tuto práci, se budeme podrobně zabývat v následující kapitole.

- **Legenda (житие)**

Legenda je prozaický nebo veršovaný žánr ústní lidové slovesnosti, který podle původního významu označoval veřejné čtení jednotlivých částí ze života svatých, jež probíhalo v kostele v den jejich svátku. Cílem tohoto žánru je oslavit památku hrdinských křesťanů a následné šíření křesťanství mezi věřícími. Mimo historický fakt hraje v legendách významnou roli představitost. Hlavními hrdiny jsou světci, kteří prokazují svoji odhodlanost a statečnost. Legenda často bývá rozčleněna do tří částí. Zpočátku se hovoří o narození světce, dále se popisuje jeho život a následné utrpení, a nakonec jsou zde popsány posmrtné zázraky spojené s jeho životem. (Vlašín, 1984, s. 198) Starší ruská literatura měla vlastní systém žánrů, které byly spojeny s náboženstvím tehdejších obyvatel a měly narativní nebo poučný charakter. Fantazie byla považována za hřích, a proto se psaly pouze spisy reálné. Mezi tyto žánry patřila právě legenda (житие). (Getmanenko, Rozboudová, Vasilyeva, 2020, online) Patří sem například *Legenda o sv. Kateřině* nebo ruská legenda *Житие преподобного Сергия Радонежского*.

- **Pověst (предание, былина)**

„*To nejní pohádka, to se pryj jistě stalo...*“ (Sirovátka, 1998, s. 49)

Typickým rysem pro tento jeden z nejstarších žánrů ústní slovesnosti je věrohodnost. Zatímco v dřívějších dobách byly pověsti vyprávěny každodenně, dnes pomalu upadají do zapomnění, především pověsti démonologické. Vyprávěný příběh považovali posluchači za skutečnost, která se opravdu stala. Příběhy se odehrávají na reálných místech, s reálnými lidmi a v reálném čase. Rysem, jímž se pověst odlišuje od pohádky, je forma. Zatímco pohádka mívá formu uměleckou a bývá vyprávěna poeticky, pro pověst je typické spíše to, co se říká, nikoliv jakým způsobem se to říká. Příběh je vyprávěn pomocí běžně mluveného jazyka, jednoduše, bez zdlouhavých zápletek a metafor. České pověsti sepsal A. Jirásek v knize *Staré pověsti české*. (Vlašín, 1984, s. 287-288)

D. Mocná a J. Peterka (2004, s. 510) rozlišují tři druhy pověsti:

Historická pověst je typická tím, že se odehrává během nějaké významné historické události. Odráží náboženské či politické lidské smýšlení.

Pověst místní se odehrává na konkrétním místě či v konkrétní budově, které má v sobě ukryto nějaké tajemství.

Démonologická pověst, jinak také pověrečná povídka, vypráví o střetu s nadpřirozenými bytostmi a tajemnými událostmi – víly, vodník, polednice, bludičky a další.

Za analogii *pověsti* v české kultuře můžeme považovat v ruské kultuře žánry *предание* a *былины*.

V ruské publikaci se setkáme s následující definicí: „*Устные прозаические рассказы, повествующие о фактах далекого прошлого и передающиеся из поколения в поколение, относятся к преданиям. В основе их содержания лежит реальный факт, который за давностью лет вызывает различные слухи и толки, допускает разные толкования, благодаря чему к нему возникает дополнительный интерес, приобретающий подчас ярко выраженную эмоциональную окраску. Понятно, что предание не может говорить от лица очевидца.*“ (Новиков, 1986, s. 163) Příkladem takového žánru je *Предание о Иване Грозном*.

- Jak již bylo zmíněno výše, ruská kultura se může chlubit svými **bylinami**.

Byliny (*былина*) se řadí do folkloru zpívaného, veršovaného a epického. Původně se jednalo o texty, které prostí rolníci zpívali pro zábavu v hospodách či během pracovních činností (v ruštině nazývané *промыслы* – lov, lesnické práce, rybolov). Byliny jsou tvořeny desítkami, ba stovkami veršů, v nichž jsou popisovány hrdinské činy ruských bohatýrů (*богатырь*). Většinou se jednalo o záchranu Rusi před nějakým nebezpečím – zejména před tatarským vojskem. Byliny lze podle tematiky rozdělit na heroické (bohatýrské), novelistické nebo na byliny-balady. (Frouz, Sováková, 1993, s. 19-20) K tomuto žánru patří *Ссора Ильи Муромца с князем Владимиром*, *Илья Муромец* a *Соловей Разбойник* nebo *Добрыня* a *Змей*.

- **Мýты, báje (мифы)**

Polobohové a bohové, kteří se chovají jako lidé, jsou hlavními postavami tohoto žánru. Báje mají symbolický nebo náboženský význam. Zabývají se základními filozofickými otázkami – vznikem světa a lidským životem na Zemi, historií bohů a jinými přírodními a

sociálními reáliemi. Bývají blíže určeny místem a časem, jsou spjaty s konkrétním národem či etnikem. (Mocná, Peterka, 2004, s. 400-401)

- **Humorky**

Humorkou je myšlena krátká lidová povídka, která má komický až groteskní charakter. Na rozdíl od anekdoty mívá humorka více motivů a není založena na závěrečné pointě. Komická část tohoto žánru se může nacházet v různých částech děje. (Vlašín, 1984, s.141).

- **Anekdoty (анекдот)**

Pojem anekdota pochází z řeckého slova *an-ekdotos*, které znamená nepublikovatelný. Původní význam tohoto žánru bylo totiž to, co se z nějakého důvodu nesmělo zveřejnit a bylo šířeno pouze ústní podobou. Dnes je anekdota známa jako krátké humorné vyprávění, jež má zesměšnit konkrétní situaci, člověka, či událost. Struktura anekdoty se skládá ze dvou částí: zpočátku se dotýká vážné situace, kterou postupně přeneseme do humorné podoby s komickou pointou. (Vlašín, 1984, s. 21)

- **Memoáty**

Memoáty, jinak také **povídky ze života**, je pojem užívaný pro vyprávění, jež sám vypravěč zažil anebo příběh od někoho slyšel. Znamená to, že se jedná o příběhy, které jak vypravěč, tak posluchač považuje za důvěryhodné. Tento žánr se v českém prostředí rozšířil až po druhé světové válce, neboť v dřívějších dobách se sběratelé soustřeďovali spíše na pohádku, pověst či legendu. Povídky ze života lze podle tematiky rozdělit na vyprávění s prvky historickými, s prvky každodenního života a na povídky žertovné. (Vlašín, 1984, s. 288). Ruské publikace memoáty, jako jeden ze žánrů lidové slovesnosti, nevydělují.

2.3.3 Malé folklorní žánry (малые жанры фольклора)

Další rozsáhlou skupinu tvoří malé folklorní žánry. S těmito žánry lidové slovesnosti se setkáváme v běžném životě a v různých životních situacích. Jedná se o žánry s kratším rozsahem.

- **Příslolí (пословицы)**

Jde o žánr na pomezí lidové prózy a poezie. Příslolí je typické stručnými a ustálenými prúpověďmi, obsahujícími mravní ponaučení. Jsou nezávislá na kontextu, což souvisí s faktem, že jsou považována za pravdivá a obecně platná. Jadrnost, výstižnost a kratší rozsah jsou základními rysy příslolí. Příslolí často bývají obrazná. To způsobuje, že zejména dítěti mohou

být na první poslech nesrozumitelná a může dojít k absenci porozumění. (Vlašín, 1984, s. 301-302)

Kdo chce psa bít, hůl si najde.

Была бы собака, а палка будет.

- **Zařikání (заговоры)**

Další žánr ústní lidové slovesnosti, který využívá ustáleného slovního spojení, je zařikání. Zařikadla jsou založena na magii a víře, z jejichž pomoci by mělo dojít k vyvolání jednotlivých účinků (hospodářské, léčebné, osobní). Jedná se o seskupení bezvýznamných slov, které utvoří jeden velký, často rytmizovaný či veršovaný, celek. Aby zařikání mohlo plnohodnotně fungovat, je nutné postupovat podle pravidel, která zařikání vyžaduje. Může se jednat například o určitou dobu, ve které musí být prováděna nebo o prostředky, pomocí nichž musí být uskutečněna (vlasy, oděv, byliny). (Vlašín, 1984, s. 409)

V ruské kultuře se vyskytuje například následující zařikávání *Заговор от пьянства, запоя, похмелья*, v české kultuře se setkáme například se zařikáním *Na uhrančivost*.

- **Pranostiky (приметы)**

V dřívějších dobách lidé trávili většinu svého života v přírodě. Zabývali se chovem domácích zvířat, rybníkářstvím, polním hospodářstvím nebo například lesnictvím. Lidé si začínali všimnout věcí, které se v přírodě děly, a dávali si tyto poznatky do souvislostí. Všimli si jednotlivých vztahů mezi ročním obdobím, počasím a úrodou. Aby si poznatky lépe zapamatovali a mohli je dále šířit, využívala se k jednotlivým poznatkům mnemotechnická pomůcka. K těmto mnemotechnickým pomůckám můžeme přiřadit obrazná pojmenování, ale i rytmus a rým. (Mocná, Peterka, 2004, s. 523-524)

Соловей запеваает, когда может напиться с березового листа.

Na svatého Jiří vylézají hadi a štíři.

- **Pořekadla (поговорки)**

Dalším žánrem, používaným v každodenní situaci, jsou pořekadla. Na rozdíl od přísloví pořekadla vyjadřují subjektivní hodnocení. Pořekadla mají charakter větný, což se odlišuje od rčení. (Vlašín, 1984, s. 286)

Dočkej času jako husa klasu

Как собака на сене

- **Rčení (поговорки)**

Jedná se o nevětná obrazná ustálená slovní spojení, která slouží především ke stylistickému zpestření komunikace. V dřívějších dobách rčení mělo spíše funkci estetickou, ovšem dnes již tomu tak není. (Vlašín, 1984, s. 307)

Dělat z komára velblouda

Из мухи слона делать

2.3.4 Dětský folklor (детский фольклор)

„Dětský folklor je samozřejmě svázán se světem dětí. Jsou to především děti, které mu vtiskují tvář i život tím, jak jej vnímají a jak interpretují. Bez nich by byl jen konzervován textem a stal se pouhým předmětem zájmu badatelů“ (Schauerová, 2007, s. 7)

Z výše uvedené citace je zřejmé, že s dětským folklorem jsou děti velmi úzce spjaty. Zahrnuje různé projevy – divadelní, slovesné, hudební, ale i taneční a spojuje funkci praktickou s funkcí výchovnou. Vznik dětského folkloru se připisuje místům, kde si děti spolu hrály, ale i místům, kde trávily čas svými povinnostmi. Tento druh folkloru nenese pouze žánry vytvořené pro děti (ukolébavka, hádanka), nýbrž i žánry vytvořené samotnými dětmi (říkadla, vtipy, popěvky). (Mocná, Peterka, 2004, s. 207) Níže popisujeme jako příklad pouze hádanky a říkadla, avšak žánrů dětského folkloru je celá řada, jejich podrobný popis však není pro naši práci podstatný.

- **Hádanky (загадки)**

Hádanka je krátký veršovaný nebo prozaický text, který je založen na slovní hříčce. Pro tento žánr je typické zaměňování prioritních znaků konkrétního předmětu. V praxi to znamená, že slovo, které chceme, aby ostatní uhádli, záměrně popíšeme znaky vedlejšími, jež jsou za běžných okolností běžně neuvědomované.

Typickým prostředek pro tvorbu hádanek je personifikace a paradox. Hádanky mohou být početní, kryptogramy anebo mohou mít formu otázky. Hádanka se skládá ze dvou částí – z popisu konkrétní věci/jevu a z odpovědi. (Mocná, Peterka, 2004, s. 231)

Кругла, а не месяц, желта, а не масло, с хвостиком, а не мышь. - Репка.

Мá sto jehel, žádnou nit. Umí dupat, ne však šít. – Ježek.

- **Říkadla (потешки)**

Tento krátký rytmizovaný poetický žánr dětského folkloru je typický tím, že nad sdělením převažuje stránka zvukově rytmická. Svým slovním uspořádáním budí dojem spontánnosti a bezprostřednosti. Dalším typickým znakem pro říkadla jsou novotvary, citoslovce a různé zkomoleniny. Říkadla bývají součástí dětských her, které jsou doprovázeny pohybem. Jelikož se říkadla používají v různých komunikačních situacích, a tím pádem plní různé funkce, rozdělujeme říkadla na zaklínadla, modlitbičky, říkadla výroční, početní, rozlišovací, rozpočítadla a jazykolamy. (Mocná, Peterka, 2004, s. 609-610)

Сорока-ворона

Сорока-ворона

Кашу варила,

Деток кормила.

Этому дала,

Этому дала,

А этому не дала.

Vařila myšička kašičku

Vařila myšička kašičku

na zeleném rendlíčku,

tomu dala, tomu taky, tomu málo, tomu víc

a na toho maličkého nezůstalo nic!

A tak utíkal honem do komůrky

a tam se napapal.

2.3.5 Lidové hry (народная драма)

Lidové hry úzce souvisejí s lidovými obyčeji, které probíhaly především na vesnicích, a s prožíváním liturgického roku. Například v době masopustu se vesničané převlékli za maskary a společně sehráli kolední hry. Převážně se jednalo pouze o mimické scény se satirickými prvky bez vlastní rozvité zápletky. (Vlašín, 1984, s. 221).

3 Pohádka

„Pohádka totiž není původně literatura; pohádka je povídání. Pravá lidová pohádka nevzniká tím, že ji národopisný sběratel zaznamená, nýbrž tím, že ji babička povídá dětem, člen kmene Yoruba členům kmene Yoruba nebo profesionální pohádkář auditoriu v arabské kavárně. Skutečná pohádka, pohádka ve své pravé funkci, je povídání v kruhu posluchačů. Rodí se z potřeby vypravovat a rozkoše naslouchat.“ (Čapek, 1984, s. 83)

V dřívějších dobách nedocházelo tak často ke stěhování či cestování obyvatelstva. Lidé chodili za svými příbuznými do vedlejších vesnic během svátků či slavností. Někteří přišli s košíkem koláčů a někteří zazpívali písničku. Nejoblíbenějšími ale vždy byli lidé, kteří vynikali svými vyprávěcími schopnostmi. Jedni přinášeli nové zprávy, druzí vyprávěli příběhy o strašidlech. Lidé si tak mohli odpočinout od každodenních starostí, a proto je pohádka považována za jeden z nejoblíbenějších žánrů lidové slovesnosti.

Pohádka je neodmyslitelnou, a zároveň nezastupitelnou součástí světa dětí. Ve všech kulturách se dětem od počátku jejich života vypráví příběhy, jež neobsahují skutečně odehraný příběh, nýbrž příběh vymyšlený. Příběh, kde vystupují bytosti, které v reálném světě neexistují. Příběh, kdy dobro vítězí nad panujícím zlem. Ovšem v dřívějších dobách pohádky vypadaly jinak. Pohádky byly dříve určeny především dospělým a nebylo pravidlem, že vždy dobro zvítězilo nad zlem.

Děti, především v předškolním věku, se nacházejí v situaci, kdy se jim okolní svět jeví zčásti chaotický a nesrozumitelný. Tento dětský svět touží po smysluplném a jednoznačném výkladu, který dokáže představu o reálném světě dětem připodobnit. K tomu nám napomáhá právě pohádka. Žánr, který dokáže zcela přesně vnést řád a smysl do dětského, původně nesrozumitelného světa. Žánr, kde pohádkové slovo je silnější než různé fyzikální zákony. Pokud člověk v předškolním věku dokáže pohádkám porozumět, je velmi pravděpodobné, že lépe pochopí okolní svět (rozdíly mezi dobrem a zlem, výuka mravů), a dokonce dostane možnost nahlédnout do zcela odlišného světa, který mu rozšiřuje fantazii. (Černoušek, 2019, s. 9)

3.1 Vymezení pojmu pohádka

Ačkoliv se jedná o pojem známý po celém světě mezi dětmi i dospělými, jednotnou a výstižnou definici pohádky není snadné zformulovat. *Encyklopedie literárních žánrů* definuje pohádku jako „zábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem“. (Mocná, Peterka, 2004, 472) A. M. Novikov vymezuje pohádku takto: „Сказка – древнейший жанр устного народного творчества, классический образец фольклора. Они учат человека жить, вселяют в него оптимизм, утверждают веру в торжество добра и справедливости.“ (Новиков, 1986, s. 135)

Pohádka někdy bývá označována jako báchorka. Oba termíny lze považovat za synonymní, ovšem pohádka je definována jako pojem mladší než báchorka. (Vlašín, 1984, s. 281) V publikaci J. Mandáta (1960, s.79) se dozvídáme, že termín „сказка“ v dnešním významu není v starém ruském jazyce doložen, nýbrž se setkáváme s pojmem „баснь“. Původní význam pojmu „сказка“ byl odlišný. Jednalo se o výpověď svědků, zprávu či oznámení. Termín „сказка“ se v nynějším významu objevuje od roku 1649.

Z etymologického hlediska pochází český pojem „báchorka“ z ruského „бахорить“ (prášit) a termín pohádka z polského „gadati“. Ze slova „gadati“ během vývoje vzniklo slovo „gadka“, ke kterému se poté připojil prefix po, a tím vzniklo slovo, používající se až do konce 18. století, „pogadka“. (Čeňková, 2006, s. 107)

Ve slovníku literární teorie je charakterizována pohádka následovně: „*Pohádka – řídčeji též báchorka – je prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou a naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné; přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy, etické normy a obecné životní pravdy.*“ (Vlašín, 1984, s. 281)

3.2 Teorie vzniku pohádek

Mnoho odborníků se zabývalo původem pohádek, a proto vzniklo nespočet různých teorií na toto téma, ovšem nikomu se jednotlivé teorie nepodařilo jednoznačně ucelit. D. Mocná a J. Peterka (2004, s. 474) rozlišují teorie tři. Teorii mytologickou, migrační a antropologickou.

Mytologická teorie o původu pohádek říká, že pohádky jsou „*pozůstatky starých mýtů, které si každý národ přinesl ze společné asijské pravlasti tak, jako svůj jazyk.*“ (Šmahelová, 1989, s. 26-27) Zastánci této teorie byli K. J. Erben nebo A. N. Afanasjev.

Jiný pohled zaujímá teorie **migrační**. Ta poukazuje na fakt, že všechny pohádky vznikly v Indii a z Indie se následovně šířily dále. Jiní badatelé se domnívají, že pohádky pochází z jiného místa – ze starého Egypta. Jedná se o teorii, která neuznává skutečnost, že by pohádky patřily jednotlivým národům. Tato teorie byla velmi populární mezi lety 1859-1885. Zastánci této teorie byli francouzští vědci G. Paris a E. Cosquin. (Šmahelová, 1989, s. 27)

Naproti teorii migrační stojí teorie **antropologická**. Antropologická teorie vyvrací všechna tvrzení teorie migrační. Nestojí si za názorem, že všechny pohádky pochází pouze z Indie (nebo jiné lokality), nýbrž že pohádky mohou vznikat nezávisle na sobě. (Mocná, Peterka, 2004, s. 474) Nakonec sám A. Lang, představitel antropologické teorie, přiznal, že původ pohádek se nedá zcela jasně určit. (Šmahelová, 1989, s. 28)

H. Šmahelová (1989, s. 31) doplňuje tuto klasifikaci o teorii **psychoanalytickou**. Tato teorie vychází z psychoanalýzy S. Freuda. Podle něj se sny mohou srovnávat s pohádkami. Ve snech se nám totiž objevují nevysvětlitelné shluky obrazů, které jsou někdy zcela odlišné od reality.

3.3 Funkce a struktura pohádek

Podle M. Černouška (2019, s. 9-10) se za základní funkci pohádek považuje schopnost vnést řád a smysl do nesrozumitelného dětského světa plného otázek. Pohádka má tedy podle něj tři základní funkce – výchovnou, vzdělávací a terapeutickou.

Ačkoliv pohádky nezvládnou zcela jasně definovat postup při řešení problémů, přesto dokážou poukázat dětem, ale i dospělým, jak se s danými problémy vypořádat, popřípadě mohou alespoň pomoci k vyléčení z bázlivého postoje. (Černoušek, 2019, s. 173)

Jinou klasifikaci funkcí pohádek nám přináší L. Richter (2004, s. 122), který považuje za základní funkce pohádky tyto:

- **Zábavnost** – jedná se o jednu z nejzásadnějších funkcí pro dětský svět. Pohádky bývají pro děti zábavným a estetickým prožitkem.
- **Poznávání hodnot** – adresát se učí rozeznávat různé jevy, se kterými se ve světě setkává. Pomocí pohádek adresát rozeznává jevy špatné a dobré a rozpoznává dobro a zlo.
- **Mravní výchova** – pomocí kontrastu postav se jedinec dokáže ztotožnit s postavou kladnou a oprostít se od postav zlých.

- **Citové prožívání a psychotherapeutická funkce** – u dítěte se začnou projevovat emoce. Můžeme upozorovat strach, radost, úzkost. Utvrzují ho v naději v optimistický závěr.
- **Rozvíjení jazyka, představivosti a fantazie** – jedinec si rozšiřuje slovní zásobu, je schopný vlastního přemýšlení.
- **Rozvoj inteligence a poznávání** – pohádky pomáhají a radí, jak se v daných situacích orientovat.

Ruský lingvista a průkopník strukturalistického zkoumání lidových pohádek V. J. Propp se ve svém díle *Morfologie pohádky a jiné studie* (2008, s. 29-56), mimo jiné, zabývá strukturou pohádek. Tvrdí, že v úvodu pohádky bývají představeny hlavní postavy či je charakterizován jejich stav. Děj se poté přesouvá na jiné působiště (hrdina opouští domov, je unesen...), kde se začíná projevovat boj dobra a zla. Aby autor udržel adresáta v neustálém napětí, přenesse hlavního hrdinu do nebezpečného boje, který pro něj skončí zprvu neúspěšně. Aby bylo zlo zneškodněno, musí si hrdina projít několika úspěšně složenými zkouškami (hrdina je pronásledován, musí zvládnout zadané úkoly nebo musí něco obětovat). Před těsným závěrem dochází k poslednímu, a zároveň nejdůležitějšímu setkání hrdiny a zlé moci. Po tomto setkání je zlo poraženo a dobro vítězí.

Každá pohádka se od druhé liší tím, jak je vyobrazeno prostředí a jaké zvyky jsou dodržovány. Vždy ale vítězí dobro nad zlem. Hlavní hrdina bývá prostý člověk, avšak s velkou dávkou odvahy, díky které může čelit nebezpečí. Na konci pohádek se konají veliké veselice, svatby. (Černoušek, 2019, s. 27)

3.4 Charakteristika pohádky

Jako každý žánr, tak i pohádka má své vlastní specifické rysy. *Encyklopedie literárních žánrů* (Mocná, Peterka, 2004, s. 472-473) vymezuje následující rysy:

- **Fikce** – pohádka je založena na fikci. Na rozdíl od reálného světa je svět pohádky spravedlivější a bezstarostnější. Obsahuje nespočet nereálných jevů, se kterými se v běžném světě nesetkáváme. Ačkoliv adresát ví, že se jedná o příběh smyšlený, přes to se dokáže plně vcítit do zcela odlišného světa a dokáže si tím tak rozšířit představivost.
- **Bezčasová věčnost** – v těchto textech není blíže určen časoprostor. Jedná se o smyšlenou lokalitu, která je nejčastěji vyjádřena šablonovitými vazbami (*za sedmero*

horami, v jednom království, в одной деревне, в некотором царстве) a odehrává se v imaginárním čase (*kdysi, tenkrát, однажды*). Tím se odlišuje od pověsti, která má svůj časoprostor určen konkrétně.

- **Stereotypní formule**

České a ruské lidové pohádky mají principiálně podobnou expozici:

B. Němcová v úvodních větách prozrazuje děj příběhu, prozrazuje, jaké postavy v pohádce vystupují, jaké vztahy mezi postavami jsou či jaký je osud postav, zatímco K. J. Erben začíná formulacemi ustálenými.

„Mikeš byl kovářův syn. Když mu bylo osmnáct let, otec ho začal učit řemeslo. Když se vyučil, nechtěl už zůstat doma a řekl otci: „Táto, půjdu do světa. Dejte mi železo, já si udělám na cestu hůl.“ (Němcová, 2004, s. 5, Neohrožený Mikeš)

„Byl jeden král a jedna králová, ti neměli žádných dětí, a byli proto oba tuze smutni.“ (Erben, 1970, s. 47, Dvojčata)

V ruské literatuře se setkáváme s následujícími formulacemi:

„В некотором царстве жил-был купец.“ (Круглов, 1992, s. 254, Василиса прекрасная)

„Жили-были царь и царица; у них были сын и дочь, сына звали Иванушкой, а дочь Аленушкой.“ (Круглов, 1992, s. 262, Сестрица Аленушка, братец Иванушка)

V závěrečných formulích se často dozvídáme o důsledcích, jež přinesl příběh a osud jednotlivých postav: *„А та Jezinka potom už nikdy víc na té hůrce se neukázala.“* (Erben, 1970, s. 79, Jezinky), o tom, že se začala strojit svatba: *„Её отвезли во дворец к молодому принцу, который нашёл, что она стала ещё прелестнее, чем была прежде. А через несколько дней сыграли весёлую свадьбу“* (Корнеева, 2018, s. 36, Золушка) nebo že spolu žili šťastně až do smrti: *Новую невесту богато одарили и домой отпустили, а Иван, купеческий сын, с Василисой Премудрой стали жить-поживать да добра наживать, лиха избывать.* (Корнеева, 2018, s. 156, Сказка о Василисе Премудрой)

S šablonovitostí souvisí i **magická čísla**. Často se setkáváme se spojením jmen s číslicí, které někdy může nést symbolický ráz. Nejčastějším číslem v pohádkách je číslice tři (tzv. *triáda*). Podle Aristotela má číslo tři všechny části – začátek, střed a

konec, a proto je používáno nejčastěji. (Cooper, 1999, s. 27) V pohádkách obou národů dostává hrdina tři přání, musí splnit tři úkoly nebo je jeden ze tří synů. Ačkoliv je tato číslovka nejvíce používána, nejedná se o jediné číslo, které je považováno za pohádkově kouzelné. Další velmi používané číslo je sedm (*sedm trpaslíků, Семь Симеонов*), devět (*za devatero horami a devatero řekami, за тридевять земель*) nebo dvanáct (*Dvanáct měsíčků, в двенадцать часов горой должен вернуться*). Číslice se někdy objevují již v samotném názvu pohádky. Takovým příkladem je česká pohádka *Sedmero krkavců* nebo ruská pohádka *Три царства – медное, серебряное и золотое*.

- **Eliptičnost** – pohádka nejčastěji vypouští dějově nezajímavé či nedůležité životní úseky, což popisuje následující zásada: „*Co v pohádce chvíli pouhou, to v životě dobou dlouhou*“. (Mocná, Peterka, 2004, s. 472)
- **Retardace** – aby došlo k požadovanému napětí, autor úmyslně zpomalí plynulost děje. Řešení jednoho problému oddaluje a připojuje k jednomu problému problém další.
- **Opakování motivů a gradující variace** – jednotlivé úkoly se opakují či na sebe navazují a zvyšuje se jejich náročnost. S tímto rysem souvisí pohádka kumulativní (*O veliké řepě*), která je založena na stupňování jednotlivých kroků a na konci dochází k pointě.
- **Typizované postavy a kouzelné předměty** – v pohádkách se často objevují postavy nereálné, nadpřirozené bytosti. Tyto postavy mívají své typické rysy.

D. Mocná a J. Peterka (2004, s. 473) rozdělují postavy na antropomorfizované (*krkavec – ворон, zlatá rybka – золотая рыбка*), groteskně zkreslené (*obr – гигант, trpaslík – гном*), plošné (*Červená Karkulka – Красная Шапочка*), typizované (*Otesánek, Dlouhý, Široký a Bystrozraký, Василиса Премудрая*) a bývají kladné či záporné. Každá postava má svůj vlastní charakter, který bývá povětšinou v různých kulturách podobný, ale může se i v rámci různých kultur lišit.

Stejně jako nadpřirozené bytosti, jsou i **kouzelné předměty** velmi častým motivem lidových pohádek. Ke kouzelným předmětům může hrdina přijít naprostou náhodou nebo je dostane za svůj dobrý čin. Kouzelné předměty mohou přinést postavám štěstí, ale mohou být i předmětem závidy a následnému neštěstí. Je proto nutné s těmito pohádkovými předměty pracovat s rozvahou. V Čechách je možné spatřit kouzelné předměty v pohádce *Lesní žínka, Tři zlaté vlasy děda Vševěda, Hrnečku, vař!* nebo v pohádce *Obuchu, hýbej se!*, ve které lze zpozorovat kouzelných předmětů hned několik – beránka, ubrousek a kouzelnou hůl. Typickou ruskou lidovou pohádkou, v níž se objevují kouzelné předměty,

pro hrdinu nápomocné, je pohádka *Пойди туда – не знаю куда, принеси то – не знаю что*. V této pohádce dostal hlavní hrdina Andrej hůl, sekeru a píšťalku, díky kterým se stal společně s princeznou Marjou vládcem země.

V pohádkách je častým motivem tzv. **barevná symbolika**, jež nám zčásti prozrazuje charakter jednotlivých postav. Černá barva označuje zlo a s ním spojené záporné postavy, naopak pod bílou barvou jsou ukryty postavy kladné. Mimo tyto dvě barvy je v pohádkách často užitá barva zlatá, která znázorňuje bohatství – zlatá rybka nebo slepice, jež snáší zlatá vejce. V některých případech může symbol bohatství představovat i postava osla.

3.5 Klasifikace pohádek

Pohádky jsou velmi rozmanité, proto se setkáváme s jejich různými klasifikacemi. J. Peterka a D. Mocná (2004, s. 473) dělí pohádky na **lidové** (klasické) a **autorské**.

V. Vařejková (1998, s. 5) dělí pohádky na pohádky **folklorní** (lidové/klasické), **literární** (adaptované) a **autorské** (umělé).

3.5.1 Lidová pohádka (народная сказка)

Lidová pohádka patří k jednomu z nejrozšířenějších a nejstarších žánrů ústní slovesnosti. Základem lidových pohádek je fantastika a podobenství. (Sirovátka, 1998, s. 32)

L. Richter (2004, s. 14-21) dělí lidové pohádky následujícím způsobem:

- **Pohádky kouzelné (волшебные)**

Kouzelné pohádky jsou ve značné míře zastoupeny u různých národů světa. Důležitým rysem kouzelné (fantastické) pohádky je přítomnost kouzelné moci a nadpřirozených bytostí. Syžet kouzelných pohádek je povětšinou schematický. Lze tedy hovořit o tom, že kouzelné pohádky obsahují syžet migrační – obdobný pro různé kultury. Častým obsahem těchto pohádek je cesta do tajemného světa, která je doprovázena životními překážkami. Podniknutá cesta končí šťastným návratem zpět do původního světa. Fantastické pohádky jsou omezeny počtem postav. Obsahují pouze ty postavy, které jsou zasaženy do konfliktu a postavy striktně rozlišuje na kladné a záporné. Častý je výskyt magických čísel. Děj je řazen chronologicky s existencí překvapujícího momentu. Mezi tento druh pohádek lze zařadit například pohádky *O perníkové chaloupce*, *Tři zlaté vlasy děda Vševěda*, *O dvanácti měsíčkách*. Z ruských pohádek

sem patří například *Царевна-лягушка*, *Снегурочка* nebo *Два мороза*. (Frouz, Sováková, 1993, s. 13)

- **Pohádky novelistické (бытовые/новеллистические)**

Novelistické (realistické) pohádky jsou nejmladším typem lidových pohádek. Jsou typické svým poutavým příběhem a existencí komických situací, které způsobují fiktivní kouzla. Realistické pohádky obsahují menší počet postav, jenž ukazuje adresátovi každodenní život v selském nebo městském prostředí. K nejrozšířenějším novelistickým pohádkám patří pohádky s milostnou tematikou (*Сказка о злой жене*). Téma manželské nevěry lze nalézt v pohádce *Гость Терентий*. Tyto pohádky vypráví o manželských problémech s nadsázkou a jistou ironií. Dalším velmi častým syžetem je vyprávění o pánovi (барин), který byl obelhán vychytralým rolníkem nebo chudřásem. V tomto případě se jedná například o pohádku *Мужик и барин*. V českém prostředí mezi tento druh pohádek řadíme pohádku *Hrnečku, vař!* nebo pohádku *O hloupém Honzovi*. (Frouz, Sováková, 1993, s. 15)

- **Pohádky o zvířatech (сказки о животных)**

Zde se naopak jedná o nejstarší druh lidových pohádek. Z názvu můžeme vyčíst, že hlavními nositeli děje jsou zvířata. Zvířata, která mají lidské vlastnosti (jak špatné, tak i dobré), jež působí na adresáta mravoučně. Kompozice těchto pohádek je chronologická a děj je jednoduchý a stručný. Objevuje se zde malé množství postav. Mají velmi blízký vztah k bajce, ovšem v bajkách hlavním cílem je poučení, což v pohádkách o zvířatech nikoliv. Zvířata mohou plnit v pohádkách funkci nápomocnou nebo naopak funkci škodlivou. Zvíře v roli pomocníka často vystupuje jako rádce a svůj vděk s radostí oplácí. Příkladem zvířete pomocníka je myška, žába nebo nejvěrnější přítel člověka – pes. Dalším velmi nápomocným přítelem je kůň, popřípadě osel, kteří fungují jako dopravní prostředek (pomáhají hrdinovi v cestování). Protipólem pomocníků jsou nepřátelé. Tento typ zvířat záměrně škodí a ohrožuje život dalších postav. V pohádkách dobro vítězí nad zlem, a proto tyto postavy bývají zničeny (například drakům jsou useknuty hlavy) nebo přelstěny – vlci. (Frouz, Sováková, 1993, s. 13)

Zvířecí postavy v pohádkách jména nedostávají, ovšem v ruských pohádkách *Петух и собака* nebo *Лиса-исповедница* je kohout nazýván jménem Петенька, Петька.

Do této kategorie patří pohádka *Теремок (O budce)*, která je zajímavá svým českým překladem jednotlivých přezdívek zvířat. Tyto různosti nebo naopak shodnosti jsou zaznamenány v tabulce níže.

Tabulka 1 - Pojmenování zvířecích postav

Liška Ryška	Лисичка-сестричка
Myška Hryzalka/Hrabalka	Мышка - норушка
Zajíček Ušáček	Зайчик-побегайчик
Žabka Kuňkalka	Лягушка-квакушка
Medvěd Všehnosněd/ Huňáč/Křivošlap	Медведь косолапый
Vlček Šedý krček	Волчок-серый бочок

- **Pohádky legendární**

Tento druh pohádek obsahuje biblické postavy (svatý Petr, Ježíš, Pán Bůh dědoušek). Děj je jednoduchý a většinou obsahuje jednu epizodu se zábavnou funkcí. Mezi legendární pohádky se řadí například pohádka *O Pánubohu*. (Richter, 2004, s. 20)

- **Pohádka kumulativní**

Řetězovitá konstrukce je typická pro tento druh pohádky. V těchto textech se opakují stejné prvky, které postupně gradují a vytvářejí tak souvislý řetězec. Postavy mívají jméno podle svých zálib/vlastností nebo nemívají jméno vůbec. Jedná se o monoepizodický příběh vyprávěný především ve třetí osobě. Tyto pohádky jsou oblíbené hlavně u menších dětí. Patří sem pohádka *O veliké řepě* (*Пенка*), *Otesánek* nebo pohádka *O Koblížkovi* (*Колобок*). (Beneš, 1990, s. 262)

3.5.2 Autorská pohádka (литературная/авторская сказка)

V roce 1835 dánský básník, dramatik a prozaik, H. Ch. Andersen, vydal svou první sbírku pohádek, a je proto považován za zakladatele jiného druhu pohádek, než byly do té doby známy, pohádek autorských. (Šmahelová, 1989. s. 19)

Autorská pohádka, jinak nazývaná moderní, umělá, je žánr mladší než pohádka lidová. Tyto pohádky vznikaly především v 19. století, kdy dominoval romantismus. Od pohádek lidových se odlišují několika specifickými rysy. Umělé pohádky mají svého vlastního autora (což souvisí i s individuálním tvůrčím přístupem), naopak pohádky lidové mají známého pouze sběratele, který pohádku zapsal. Nadpřirozenost je samozřejmou součástí, ovšem kouzla se již stávají každodenní běžností. Využívá volnější kompozici, která je podobná povídce a začíná se tak mísit i s jinými žánry. Tento druh pohádky se zaměřuje především na dětského adresáta.

Lidová pohádka dříve dětem určena nebyla. Umělá pohádka je subjektivnější, než lidová pohádka – často dochází k tomu, že se pomocí formálních prostředků dokáže přizpůsobit adresátovi, a tím navázat bližší kontakt. (Mocná, Peterka, 2004, s. 473) Autorská pohádka se stala velmi populárním žánrem pro mnoho spisovatelů. V českém prostředí se jednalo například o J. Karafiáta, K. Čapka, J. Čapka, V. Čtvrťka a další. V ruském prostředí si oblibu v psaní umělých pohádek našli například A. S Puškin, V. A Žukovskij nebo V. F. Odojevskij.

Jak již bylo uvedeno výše, autorská pohádka má někdy velmi blízko k žánrům jiným. I.V. Cikuševa (Цикушева, 2008, online) rozděluje autorské pohádky na: сказки-повести, сказки-новеллы, сказки-притчи, сказки-пьесы, сказки-пародии, сказки абсурда a научно-фантастические сказки.

J. G. Kruglov dělí pohádky na kouzelné, novelistické a pohádky o zvířatech (Круглов, 1977, s. 163). Jiným dělením je klasifikace folkloristky E. V. Pomerancevové (Померанцева, 1963, s. 21), která dělí pohádky na сказки о животных, волшебные сказки, богатырские сказки, авантурные сказки, новеллистические сказки, сатирические сказки, сказки – небылицы a докучные сказки.

3.6 Sběratelé lidových pohádek

V době silícího romantismu si většina lidí uvědomila, že rysy a zvláštnosti ústní lidové slovesnosti si chtějí zachovat i pro generaci následující. Mnoho umělců se proto rozhodlo podnikat zdlouhavé cesty, během nichž poslouchali příběhy lidí z různých společností, které následně zachytili do vlastních děl, a díky tomu se začaly příběhy šířit mezi lid.

H. Šmahelová (1989, s. 13-26) uvádí, že na počátku 19. století byla nejžádanějším žánrem ústní lidové slovesnosti lidová píseň, ovšem přibližně ve druhém desetiletí 19. století začíná sílit zájem o udržení a sběr pohádek. Vznik prvních souborů lidových pohádek v Čechách spadá do 40. let 19. století. O první sběr pohádek se postaral například J. Malý (*Národní české pohádky a pověsti*), V. Mikšíček (*Národní báchorky*) nebo V. Krolmus (*Staročeské pověsti*), ale nejproslulejšími sběrateli lidových pohádek v Čechách jsou nepochybně K. Erben a B. Němcová. V ruské kultuře se první sborníky lidových pohádek objevují mezi 20. – 30. lety 19. století. Nejvýznamnějšími sběrateli ruských lidových pohádek jsou A. N. Afanasjev (*Народные русские сказки*) a Ch. I. Aleksandrovič (*Беликорусские сказки*).

Karel Jaromír Erben (1811-1870) patřil mezi výrazné osobnosti českého národního obrození. Je považován za průkopníka české folkloristiky. Sbíráním písní a pohádek se zabýval již při studiu. Zprvu se zajímal především o lidovou píseň, ale poté ho začaly lákat i pohádky. Většinu zdrojů získal z oblasti Chodska a z Podkrkonoší nebo od svých blízkých přátel. Mezi jeho nejstarší pohádky patří: *Očarovaný zámek, Zrcátko, Slepíčka a kohout*. Již na počátku čtyřicátých let měl Erben obrovské množství pohádek, a proto uvažoval o vydání celého souboru. K vydání celého souboru jeho pohádek za jeho života nedošlo. (Dolanský, 1970, s. 60-63) Této příležitosti se ujal v roce 1905 Václav Tille, který vybral některé Erbenovy texty a vydal je v knize *K. J. Erben: České pohádky*. Erbenovo zpracování lidových pohádek je typické pevnou a vyváženou kompozicí, logickým řazením motivů a neurčitostí času a místa děje. Postavy se v průběhu děje nevyvíjejí, mají jasně daný svůj charakter (kladné postavy jsou odměněny, záporné jsou potrestány). Erben používá především krátké a stručné věty. V jeho pohádkách se, na rozdíl od Boženy Němcové, setkáme s obecným pojmenováním postav a jejich malým počtem. K jeho pohádkové tvorbě se dále připisují například pohádky *Pták Ohnivák, Zlatovláska, Tři zlaté vlasy děda Vševěda* nebo *Dlouhý, Široký a Bystrozraký*. (Šmahelová, 1989, s. 105-109)

Božena Němcová (před 1820-1862) se narodila ve Vídni a její původní jméno bylo Barbora Panklová. Dětství strávila u své babičky v Ratibořicích, a právě ona měla velký vliv jak na ni a na její tvorbu. Ve třicátých letech si vzala Josefa Němce, žáka Josefa Jungmanna. S manželem vedli neustálé spory, a z důvodu jeho povolání se často stěhovali. Během cestování poznala různá zákoutí Rakouska-Uherska, a zvláště české prostředí se stalo inspiračním zdrojem její tvorby. (Lehár, 2004, s. 241-248) Její nejvýraznější sbírkou jsou *Národní báchorky a pověsti*, jež vyšla mezi lety 1845–1847 postupně v sedmi sešitech. Převažovaly zde pohádky kouzelné, až teprve ve čtvrtém sešitu se objevily pohádky novelistické. Po působení na Slovensku vydala sbírku slovenských pohádek. (Šmahelová, 1989, s. 134)

V její tvorbě se, na rozdíl od Erbeny, neodráží znalost v oblasti folkloristiky. Němcová si pohádky přizpůsobovala svému autorskému stylu (popis méně důležitých prvků, které neposunují děj vpřed), naopak Erben se snažil pohádku zachovat v původním znění. Jména postav vybírala podle povahy, kterou jednotliví hrdinové nesli – Dobromil, Lidumila, Dobrunka, Zloboha. Její tvorba je typická nezávaznou a hravou fikcí, která obzvláštěňuje děj. Pohádky jsou zasazeny do realistického prostředí a je v nich zachycena lidová mluva, jež byla typická pro dané prostředí. (Šmahelová, 1989, s. 135-137)

Podle F. Vodičky (1958, s. 244) „*Němcová objevila cestu od pohádky k životu, Erben našel cestu k pohádce jako k útvaru lidové kultury.*“

Alexandr Nikolajevič Afanasjev (1826–1871) byl představitelem mytologické školy a jedním z nejznámějších sběratelů lidové slovesnosti v ruské kultuře. V roce 1855 vydal soubor s názvem *Народные русские сказки*. Tento soubor vyšel v osmi svazcích. Ve druhém vydání pohádky urovnal do následujícího pořadí: pohádky o zvířatech, kouzelné pohádky, novelistické pohádky a lidové anekdoty. V roce 1870 vydal jedno ze svých posledních děl – *Русские детские сказки*. Pokud mohl, snažil se uvádět vypravěče každého vyprávění a snažil se zachovat jazykové zvláštnosti. Do textu zasahoval pouze minimálně, a proto působí jeho tvorba velmi důvěryhodně. (Šmahelová, 1989, s. 15-16)

II Praktická část

4 Analýza vybraných pohádkových postav

Tato kapitola se zaměřuje na analýzu vybraných ruských a českých pohádkových postav. Byly vybrány takové postavy, které se v pohádkách vyskytují velmi často nebo postavy, jež jsou specifické svými funkcemi či charakteristickými rysy.

4.1 Cíle a metodika zpracování praktické části

Praktická část bakalářské práce se zabývá vybranými pohádkovými postavami lidových pohádek z ruské a z české kultury. Byly vybrány takové pohádkové postavy, které jsou v pohádkách užity nejfrekventovaněji. Všechny postavy jsou charakterizovány podle jednotného schématu (viz níže). V praktické části jsou popisovány a porovnávány postavy českého Honzy a ruského Ivana, postava ruské Baby Jagy a jejímu prototypu odpovídající česká čarodějnice. Dále se zabýváme postavou čerta, který je typický především pro prostředí české, ale i v ruském prostředí se tato postava vyskytuje. V neposlední řadě se tato část bakalářské práce věnuje zlé maceše a dobrosrdečnému otci. Podobnosti nebo naopak rozdíly jednotlivých postav jsou podloženy analýzou vybraných pohádek.

Analýza postav se soustřeďuje na následující prvky:

- vnější charakteristiku postavy,
- vnitřní charakteristiku postavy,
- funkce a postavení ve společnosti,
- rodinné zázemí,
- hrdinské činy,
- vztah k ostatním postavám,
- osud postavy,
- obydlí čarodějnice/Ježibaby/Baby Jagy (v případě kapitoly 4.3).

Jsme si vědomi existujících variant a verzí pohádek, jež jsou důsledkem samotného principu předávání lidové slovesnosti a také autorské invence jejich sběratelů – například tvůrčí přístup B. Němcové k pohádkovým motivům. Proto jsou k názvům analyzovaných pohádek přiřazeny odkazy, aby bylo zřejmé, s jakou verzí jsme pracovali. Byly vybrány a použity takové pohádky, které obsahují postavy, jež jsou předmětem naší analýzy – například v případě

pohádky *O perníkové chaloupce* byla užita taková verze, ve které vystupuje role zlé macechy, i když existují i verze, ve kterých se macecha vůbec nevyskytuje.

Metodika praktické části je založena na analýze vybraných pohádek, které obsahují sledovaného hrdinu. Nejprve byly vybrány klíčové postavy z českých pohádek a k nim poté byly dohledávány analogické postavy z ruských pohádek. Tato analýza je založena na předem určeném schématu, který pomáhá v přehlednosti a posléze v typizaci rozebíraného hrdiny. Schéma slouží závěrečné analýze, jež obsahuje získané poznatky. V této závěrečné analýze jsou poznatky z jednotlivých společenství mezi sebou porovnány a zhodnoceny.

4.2 Honza a Ivan

Tato kapitola se věnuje postavám, které představují hrdinu hlupáka. V české literatuře hraje významnou roli český Honza, v ruské literatuře obrazu českého Honzy odpovídá postava Ivana-duraka. Tato jména zřejmě nebyla užita náhodně, ale jedná se o jména v konkrétním společenství velmi frekventovaná a typická. Jedná se o chlapce, především z chudého venkovského prostředí, kteří se díky své povaze propracují až do sídel panských nebo se ožení s krásnými princeznami.

Český Honza

Český Honza představuje postavu velmi oblíbenou v českých lidových pohádkách. Honza vystupuje v obrovském množství kouzelných pohádek. V českých lidových pohádkách, především ve sbírkách od Boženy Němcové, se setkáme s mnoha chlapeckými jmény – Jiřík, Hynek, Miroslav a další. Žádný z nich však není natolik frekventovaný a charakteristický, jako právě český Honza.

4.2.1 O hloupém Honzovi

Obrázek 1- Líný Honza u pece (O hloupém Honzovi)

K rozboru této postavy je vybrána pohádka ze sbírky B. Němcové – *O hloupém Honzovi* (Němcová, 2004, s. 200-208). Pohádka vypráví o vesnickém chlapci, jež svůj čas tráví poleháváním na peci. Jednoho dne se jeho otec rozhodl, že chlapce pošle do kostela. V kostele se Honzovi tuze nelíbilo, nechápal, proč tam lidé tráví svůj čas, a tak otec pochopil, že tímto způsobem Honzu k lepšímu životu nepřivede. Rozhodl se, že Honzu pošle za muzikou, ale ani tím neuspěl. Honza se na otcův příkaz vydal do světa, aby se naučil slušným mravům. Honza se stal sluhou, který dělal neustále neplechu a po čase se vrátil opět domů. Honzův otec byl celý nešťastný, že nedokázal svého syna naučit

mravům a práci, a tak se Honza jednoho dne rozhodl, že vezme osud do svých rukou. Rozhodl se, že se půjde hádat s králem. Král vyhlásil, že pokud k němu přijde někdo, kvůli komu bude nucen říci, že lže, dostane půl království a jeho dceru za ženu. Honza šel ke králi hrdě, protože věděl, že takto si peníze určitě vydělá, a opravdu se tak stalo. Honza dokázal krále rozhořčit natolik, že král na svou sázku zapomněl a prohlásil, že Honza lže. Poté král musel udělat to, co slíbil – dal Honzovi půl království, ale dceru mu dát nechtěl. „*Poslouchej Honzo, já ti dám peněz, kolik budeš chtít, ale dceru, tu ti přece dát nemohu; ty jsi selský, a ona je princezna*“ „*Jen mi dejte peníze, já se o vaši princeznu neprosím, vím totiž o hezčím děvčeti.*“ *Král byl spokojen, dal Honzovi peníze a byl rád, že se ho tak zbavil. Když přišel Honza domů, koupil si panství a měl chytrosti až dost.*“ (Němcová, 2004, s. 208)

- **Vnější charakteristika** – vnější vzhled Honzy je v textu neurčitý.
- **Vnitřní charakteristika** – z názvu pohádky se o Honzovi dozvídáme, že se jedná o hlupáka. Honzu jiné postavy za hlupáka považovali, kvůli jeho přístupu k jednotlivým situacím. Hrdina byl velmi nevzdělaný, neznal základní mravy a okolní svět. „*Představte si, byl tam takový člověk jenom v košili, vylezl si ho díže a začal se naparovat a hádat až hrůza.*“ (Němcová, 2004, s. 201) Byl velmi nevychovaný, dělal si, co chtěl. „*Honzo, ty rosteš jako dříví v lese.*“ (Němcová, 2004, s. 200)
Neznalost okolního světa lze připisovat jeho samotářské povaze. Honza si vystačil sám se sebou, s nikým se více nesblížil, a ani po sblížení netoužil. Čím je tato postava opravdu velmi typická, je lenost. Honza byl líný, rád se povaloval v teple a vydržel to celý den. Honza je poslušný, každý otcův příkaz splní doslova. V příběhu dojde k vývoji hrdiny v momentě, kdy se Honza rozhodl převzít osud do svým rukou a šel navštívit krále. Díky této návštěvě zbohatl, „*koupil si panství a měl chytrosti až dost.*“ (Němcová, 2004, s. 208)
- **Funkce a postavení ve společnosti** – jedná se o prostého vesnického chlapce, který nebyl společností ani nenáviděn, ani milován. Svými činy byl považován za hlupáka. „*Jsi hlupák! Večer půjdeš k muzice*“ (Němcová, 2004, s. 201)
- **Rodinné zázemí** – Honza pochází z prosté vesnické rodiny, jedná se o jediného syna. V příběhu je zmínka pouze o jeho otci. Otec se snažil o nápravu Honzových vlastností, byl rád, že se Honza rozhodl podniknout cestu za králem. V cestě ho podporoval.
- **Hrdinské činy** – hrdina kvůli své lenosti neměl potřebu vytvářet nebo dělat jakékoliv věci. Pouze poslouchal otcovy příkazy. Hrdinský čin je vidět až na konci příběhu, kdy díky svému rozhodnutí změnil svůj i otcův život.

- **Vztah k ostatním postavám** – vztah k ostatním postavám je neutrální. Honza byl velký samotář a k životu nikoho jiného nepotřeboval. Nerad se s někým vybavoval a byl rád, když měl svůj klid. „*Honzovi už to vyptávání šlo na nervy...*“ (Němcová, 2004, s. 204) Jinými postavami byl považován za hlupáka, kvůli svým nesmyslným činům. Král jím opovrhoval z důvodu nižšího postavení.
- **Osud postavy** – z prostého vesnického chlapce se, díky své vychytralosti a konečné odhodlanosti, stal chlapec bohatý, jež si koupil celé panství.

4.2.2 Kterak byl Honza hluchý

Pohádka, ve které je vidět Honzova obrovská vychytralost, nese název *Kterak byl Honza hluchý* (Horák, 1960, s. 12-13). Příběh vypráví o Honzově cestě do jedné vsi, v níž měli všichni lidé srdce jako kámen. Honza prosil o nocleh, ale nikdo nechtěl prostému chlapci vyhovět, a tak se v Honzovi probudily jeho vychytralé dovednosti. Jakmile vešel do chaloupky, kterou obývala hospodyně s hospodářem, poprosil o nocleh, a ihned si ustlal na teplé peci a využíval domnění hospodářů, že je hluchý. Najedl se, vyspal se a dobře mu bylo. Druhý den se hospodáři svěřil, že jen využil jejich domnění, a hospodář se za svou lakotu velmi zastyděl.

- **Vnější charakteristika** – v této pohádce není o Honzově vzhledu žádná zmínka.
- **Vnitřní charakteristika** – Honza díky své vychytralosti dostal to, co chtěl. Byl ale i velmi spravedlivý a svůj čin hospodáři přiznal. Hrdina se v příběhu výrazně nevyvíjel – hrdina hrdinsky vstoupil do světnice a hrdinsky druhý den odešel.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Honza pochází zřejmě z venkovského prostředí, jedná se o hoča, který šel do světa.
- **Rodinné zázemí** – o rodině hlavní postavy zde nebyla žádná zmínka.
- **Hrdinské činy** – díky vychytralým dovednostem dosáhl Honza všeho, co potřeboval. Přespal v teplé chaloupce, najedl se vdolků a druhý den bez následků chaloupku opustil.
- **Vztah k ostatním postavám** – zprvu byl vesnický chlapec ostatními opovrhován, všichni měli zlé srdce. Hospodář se na konci příběhu cítil provinile za svou lakotu a přijal Honzu za přítele.
- **Osud postavy** – Honza změnil především postavu hospodáře, který si své nevhodné chování díky Honzovi uvědomil a napravil. Honza spokojeně pokračoval ve své cestě do světa.

4.2.3 Jak Honza dostal Kačenku

Podobným příběhem, ve kterém Honza projeví svou vychytralost, je pohádka *Jak Honza dostal Kačenku* (Horák, 1960, s. 271-274). Tato pohádka vypráví o pazderně, ve které měli tři syny – Josku, Frantu a Honzu. Sedlák ze sousedství měl jedinou dceru – Kačenku. Všichni na ní mohli oči nechat, a proto se Joska a Franta rozhodli, že sedláka navštíví a budou u něj konat řemeslo. Ani jeden se sedlákovi nezalíbil svým charakterem. Jakmile se Honza dozvěděl o tom, jak bratři dopadli, rozhodl se, že i on sám zkusí štěstí. Navštívil sedláka a svým chováním si u sedláka získal oblibu, a tak ho přijal do služby. Honza si díky své vychytralosti zařídil u sedláka blahobyť, a nakonec dokonce i získal sedlákovu dceru Kačenku za ženu. Po svatbě se Honza sedlákovi svěřil, jaké výmysly na sedláka využil, ale když sedlák viděl, jak je Kačenka s Janem šťastná, mile rád mu ty zlomyslné činy odpustil.

- **Vnější charakteristika postav** – vnějšímu vzhledu nebyla v pohádce věnována pozornost. Je zde zmínka o tom, jak se Honza oblékal – nosil staré dřeváky a starý klobouk.
- **Vnitřní charakteristika postav** – Honzova vychytralost hraje v tomto příběhu velikou roli. Zprvu Honza působil nenápadně, nenáročně, ale díky své vychytralosti získal Honza vše, po čem toužil – u sedláka nežil v bídě, ale v blahobytu, a dokonce získal krásnou dívku za svou ženu. V této pohádce nebyl, na rozdíl od pohádek jiných, líný – sám se rozhodl jít za sedlákem. Na konci příběhu se zachoval spravedlivě. „*Když se mu narodil první chlapec, přiznal se o křtinách pantátovi, jak ho ve stodole vyčíhal a jak dělal ducha.*“ (Horák, 1960, s. 274)
- **Funkce a postavení ve společnosti** – ve společnosti nebyl Honza nikterak milován ani nenáviděn.
- **Rodinné zázemí** – Honza měl dva starší bratry – Josku a Frantu. Jejich vztah nebyl v příběhu blíže popsán.
- **Hrdinské činy** – Honza se jako jediný z bratrů dostal k sedlákovi. Na sedláka působili Honzovi bratři velmi náročně, ovšem Honza působil na sedláka jako skromný člověk. Honza toho využil, a svými vychytralými činy získal blahobyť.
- **Vztah k ostatním postavám** – Honzův vztah k bratrům není v příběhu blíže určen, nevznikaly mezi nimi žádné třenice, nejspíše se jednalo o vztah neutrální. Na sedláka působil Honza skromně, měl ho rád, když zjistil, že je jeho dcera šťastná.
- **Osud postavy** – z chudého vesnického chlapce se stal šťastný statkář a otec.

4.2.4 Honza králem

Pohádka *Honza králem* (Horák, 1960, s. 99-102) vypráví příběh o statečném chlapci, který vysvobodil princeznu. Příběh začíná Honzovou cestou, během níž si chtěl najít štěstí. Ačkoliv ho mnoho lidí varovalo, aby nechodil do města, ve kterém žije drak, Honza město navštívil. V zámku začal pracovat jako pasák. Drak se živil lidským masem a když již neměl co jíst, musel i král obětovat svou jedinou dceru. Jednoho dne pasáka navštívil černý muž, který mu poradil, jak princeznu ochránit. Honza dělal vše tak, jak mu černý muž poradil, a přestože se vystavil velkému nebezpečí, princeznu nakonec před drakem zachránil. Na mužův příkaz Honza utnul hlavu černému muži, a tak ho zbavil zakletí. Honza na zámku prosil o to, zda by jim mohl zahrát na citeru, ale všichni jím pohrdali, ovšem poté byli překvapeni jeho talentem, a ačkoliv zpočátku Honzou pohrdali, tak hned, jakmile se dozvěděli, že princezniným spasitelem je právě on, změnil se jim na Honzu pohled. „*Bylo z toho radování, Honza si princeznu vzal a byl králem. Teď ho měli teprve v úctě, dřív mu říkali hloupý Honza.*“ (Horák, 1960, s. 102)

- **Vnější charakteristika postav** – vnější charakteristice není věnována pozornost.
- **Vnitřní charakteristika postav** – Honza je velmi statečný, odhodlaný, nebojácný. „*Honza se nebál, silný byl, a v tom zámku ho přijali za pasáka, pásl ovce.*“ (Horák, 1960, s. 99) Byl také skromným člověkem, zbytečně se svými činy nechlubil. „*Jsi-li to ty, pasáku, cos vysvobodil naši dceru?‘ Honza povídá: ‚Draka jsem přemohl, ale jak jsem k prstenu přišel, to nevím.*““ (Horák, 1960, s. 102) Honza je hodný, nikomu by úmyslně neublížil.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Honza je prostý mládenec, který se snažil najít ve světě štěstí a řemeslo. Společností byl zpočátku opovrhován, ale nakonec byl společností za své hrdinské činy milován.
- **Rodinné zázemí** – pochází z velmi chudé vesnické rodiny, která se již nemohla uživit, a proto se Honza rozhodl, že půjde do světa.
- **Hrdinské činy** – v této pohádce jsou hrdinské činy opravdu velmi výrazné. Již zpočátku je Honza velmi odvážný. Nechá se najmout v zámku jako pasák, i přestože ví, že tam žije nebezpečný drak, který se živí lidským masem. V momentě, kdy k němu přijde neobvyklý černý muž se Honza nezalekne a muže vyslechne, a nakonec udělá vše, co mu černý muž poradí. Jeho statečnost lze spatřit především při setkání s drakem. „*Draku, draku, polez ven, tady máš svou potravu!*“ (Horák, 1960, s. 100) Honza drakovi usekne všechny hlavy, a tím zachrání princeznu. Utnutím hlavy spasí i svého černého

přítele a zbaví ho tak zakletí. Díky svým statečným činům se stal králem, získal princeznu za ženu a zaslouženě získal od všech lidí úctu.

- **Vztah k ostatním postavám** – zpočátku je na Honzu hleděno jako na hlupáka, což je dokázáno i na konci příběhu: „*Ted' ho měli teprve v úctě, dřív mu říkali hloupý Honza.*“ (Horák, 1960, s. 102), ale po zjištění, jak si Honza vedl, je považován za spasitele.
- **Osud postavy** – z chudého a prostého venkovského chlapce se stal král s milující ženou a s poddanými, kteří mu vyjadřovali úctu.

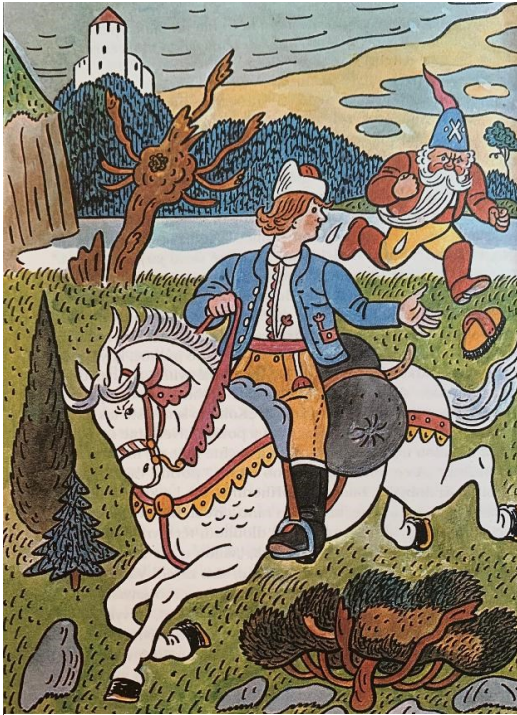
4.2.5 Honza a červená bába

Honza nemusí být nutně pouze líným chlapcem. Setkáme se i s postavou, kdy Honza je velmi pracovitý, poctivý a rozhodně není lakomý. Takový příběh vypráví pohádka *Honza a červená bába* (Horák, 1960, s. 267-270). Honza žil na vesnici s otcem. Byl to velký nezbeda, ale měl dobré srdce. Jednoho dne zachránil tonoucího chlapce a odvezl ho na zámek, ve kterém chlapec pobýval. Honza dostal za odměnu od hraběte statek. Na statku žil s krásnou a šikovnou dívkou. Jednoho dne přišel dopis, ve kterém stálo, že musí Honza splatit hraběti dluh, a v tom se dívce zjevila červená bába se slovy, že peněz mají dost, aby si peníze jinde nepůjčovali. Jakmile se o dívčině zjevení Honza dozvěděl, zdvihl špalek, ze kterého se červená bába zjevila a našel pod ním peníze. Červená bába tímto Honzovi pomohla, a dokonce i sama sebe vysvobodila. Honza žil se svou ženou šťastný život.

- **Vnější charakteristika postav** – Honza vzhledově není blíže charakterizován.
- **Vnitřní charakteristika postav** – Honza byl veliký nezbeda: „*A ten Jan byl tuze velký štvanec, nebylo šelmovství, aby ho neprovedl, a milí sousedé si s ním tuze stýskali. Ale jemu nemohl žádný nic provést.*“ (Horák, 1960, s. 267) Byl ale velmi pracovitý, hodný, nebyl lakomý a věděl, jak s penězi nakládat.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – z důvodu nižšího postavení byl někdy opovrhován: „*Co tu chceš, sedláku?*“ (Horák, 1960, s. 268)
- **Rodinné zázemí** – Honza byl jediným synem venkovského sedláka.
- **Hrdinské činy** – byl nebojácný a rád pomáhal ostatním – zachránil život tonoucímu chlapci. Často pracoval, a i když věděl, že díky červené bábě mají peníze dost, pracovat nepřestal.
- **Vztah k ostatním postavám** – ostatními postavami byl považován za nezbedu a za prostého sedláka. Je milován svou dívkou, se kterou žije na statku.

- **Osud postavy** – pouhá cesta k rybníku, ve kterém spasil chlapce, mu změnila život – získal statek a díky němu i zbohatl. Honzův pracovitý charakter se bohatstvím nikterak nezměnil.

4.2.6 Honza u rytíře

Obrázek 2 - Honza na koni (Honza u rytíře)

Honza se k žebrákovi choval velmi mile, na rozdíl od Franty a Vašíka, obdaroval ho jídlem a svým posledním grošem. Cesta ho zavedla až k rytířskému zámku. Honza do zámku vstoupil a požádal o práci. Pracoval velmi pilně, všichni si ho oblíbili. Jednoho dne vydal kníže ze sousedního panství novinu, ve které prohlásil, že ten, kdo vyjede s koněm na skleněný vrch, dostane princeznu za ženu. Dosud se o výstup na skleněný vrch pokoušelo mnoho mládenců, ale nikdy se to nikomu nepodařilo. O takový výstup se pokusil i Honza. Nasedl na obyčejného koně s obyčejnými podkovkami a s koněm na skleněný vrch vyjel. Princezna byla velmi zklamaná, když zjistila, že si místo bohatého mládence musí vzít obyčejného chudého vesničana, Honza však veřejně oznámil, že taková princezna pro něj není, a že se raději vrátí zpět domů. Honza dostal mnoho peněz, díky kterým si Honzova rodina koupila největší statek a bídu již nikdy nepoznala.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled Honzy byl v příběhu neurčen.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Honza byl velký jedlík, ale měl také dobré srdce a rád se s ostatními rozdělil. Ačkoliv okolní svět byl pro Honzu cizí – „*Vyznáš se ve světě*

jako tele v notách.“ (Horák, 1960, s. 118), ničeho se nebál a do světa s chutí vyrazil. Ve světě poznal mnoho lidí, jež uchvátil svou velikou fyzickou silou: „*Ale Honza všechno popadl jako pírkó, meč si připjal napravo namísto nalevo, ostatní se mu směli, ale hradní hned poznal, že to je silák.*“ (Horák, 1960, s. 119) Honza rád pomáhal starším lidem. I když se z chudého vesnického chlapce stal velmi bohatý hoch, nikdy se z Honzy nestal jiný člověk a nikdy nezapomněl pomáhat ostatním.

- **Funkce a postavení ve společnosti** – Honza je na začátku příběhu považován za méněcenného hlupáka: „*Říkali mu obyčejně, že je hloupý, ale on měl svůj rozum.*“ (Horák, 1960, s. 112) Jakmile se dostal do společnosti, lidé si ho, díky jeho schopnostem, velice oblíbili.
- **Rodinné zázemí** – pocházel z vesnické rodiny chudého sluhy. Měl dva starší bratry – Frantu a Vašíka. Otec považoval Honzu za méněcenného hlupáka, který nikdy ničeho nedosáhne.
- **Hrdinské činy** – Honza se, bez cizího nátlaku, vydal do světa, kde si vedl velmi dobře – pomohl starému žebrákovi, který na něj byl pyšný; vystoupil na dosud nezdolaný skleněný vrch a získal mnoho peněz.
- **Vztah k ostatním postavám** – Honza byl velmi milý, rád všem pomáhal a se všemi se dělil.
- **Osud postavy** – díky své odhodlanosti získal Honza mnoho peněz, za které si jeho rodina koupila největší statek. Na konci příběhu je informace o tom, že se Honza oženil a že už nikdy od svých bratrů neslyšel, že je hloupý, ale naopak mu s radostí se vším pomáhali.

4.2.7 Janovy hodinky

Obrázek 3 - Létající Honza (Jan a duchové v zakletém zámku)

krásný dům a měl vše, na co si jen pomyslel. Žena ho však nemilovala. Jednoho dne mu ukradla kouzelné hodinky a utekla zpět do svého domu. Jan byl smutný, ale společně se svými přáteli hodinky získal zpět.

Fakt, že se ty nejvzácnější věci nemusí lesknout zlatem, nýbrž mohou být pouhým okem přehlíženy, získal Honza v pohádce s názvem *Janovy hodinky* (Horák, 1960, s. 129-135). V této pohádce se vyskytuje chudý kovář, který měl tři syny. Dva nejstarší synové šli do světa a domů se vrátili krásně ošaceni. Do světa se vydal i nejmladší syn Honza. Honza získal ve světě věrné přátele, kterým zachránil život – kočku, psa a hada. Přátelé doprovázeli Honzu na každém kroku. Jednoho dne had přikázal Honzovi, ať jej následuje a až se setká s králem, ať po něm žádá hodinky. Honza tak učinil a od krále, za záchranu hada, získal hodinky. Na pohled se zdálo, že se jedná o prosté hodinky, ale ukázalo se, že jsou kouzelné. Díky hodinkám získal ženu, postavil

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled Honzy nebyl popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – byl velmi hodný a dobrosrdečný. Nevyučil se žádnému řemeslu.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – ve společnosti bylo na Honzu hleděno jako na prostého a chudého chlapce a byl kvůli tomu podceňován. Jeho žena milovala pouze Honzovo bohatství, nelíbilo se jí, že se jedná o prostého venkovana.
- **Rodinné zázemí** – Honza pocházel z vesnické rodiny chudého kováře. Měl dva starší bratry, kteří se vyučili řemeslu. Díky kouzelným hodinkám získá ženu, která ho ale nemiluje. Postavil si nádherný dům, ve kterém pobýval.
- **Hrdinské činy** – díky své dobrosrdečnosti získal věrné přátele, kteří ho dovedli až k získání kouzelných hodinek a následnému bohatství.
- **Vztah k ostatním postavám** – svou rodinou byl podceňován, k ostatním postavám se choval Honza velmi mile a rád všem pomáhal.
- **Osud postavy** – se svou zbylou rodinou a přáteli se Honza odstěhoval do jiné země, postavil nádherný dům, ve kterém spolu žili všichni šťastně až do smrti.

Иван

Velmi častou postavou vystupující v kouzelných pohádkách, v tomto případě ale v literatuře ruské, je postava Ivana.

4.2.8 Иванушка-дурачок

Ivanova hloupost, ale zároveň i obrovská, štědrost je zřejmá v pohádce *Иванушка-дурачок* (Афанасьев, Люстров, 2004, s. 419-421). Tato pohádka vypráví o třech bratřích – o dvou chytrých a jednom hloupém. Jednoho dne matka požádala Ivana, aby zanesl bratrům jídlo na pastvu. Při cestě se Ivan zadíval do svého stínu a zdálo se mu, že ho stín pronásleduje, a tak na stín vysypal veškeré jídlo pro své bratry. Ivan pověděl svým bratrům situaci se stínem, a bratři se rozhodli, že Ivanovi svěří ovce a sami si šli sehnat jídlo. Ovce se rozutekly, a tak jim Ivan vydloubl oči. Nakonec byl Ivan poslán na trh, ze kterého nakonec přišel s prázdnou, jelikož po cestě obdaroval každou bytost, kterou potkal.

- **Vnější charakteristika postav** – Ivanův vzhled nebyl popsán.
- **Vnitřní charakteristika postav** – Ivan v této pohádce svými činy vystupuje jako hlupák. Na začátku pohádky je nazván hlupákem: «*Был – жил старик со старухою; у них было три сына: двое – умные, третий – Иванушка-дурачок.*» (Афанасьев, Люстров, 2004, s. 419) Byl velmi líný: «*Умные-то овец в поле пасли, а дурак ничего не делал, все на печке сидел да мух ловил.*» (Афанасьев, Люстров, 2004, s. 419), surový: «*Принялся дурачок пасту: видит, что овцы разбрелись по полю, давай их ловить да глаза выдирать; всех переловил, всем глаза выдолбил, собрал стадо б одну кучу и сидит себе радехонек, словно дело делал.*» (Афанасьев, Люстров, 2004, s. 419), ale i dobrosrdečný a štědrý: «*Едет Иванушка перелеском; по дороге все пни обгорелые. ,Эх, – думает, – ребята-то без шапок; ведь озябнут, сердечные! ‘Взял понадевал на них горшки да корчаги.*» (Афанасьев, Люстров, 2004, s. 420)
- **Funkce a postavení ve společnosti** – společností byl Ivan považován za hlupáka, jedná se o selského chlapce.
- **Rodinné zázemí** – jedná se o nejmladšího syna z vesnické rodiny. S bratry neměl dobré vztahy, byl považován za přítěž.
- **Hrdinské činy** – Ivan byl svými činy považován za hlupáka, dělá věci, jimž nikdo nerozumí. Je zde vidět jakási naivita či nevyspělost.

- **Vztah k ostatním postavám** – ačkoliv se snažil být dobrosrdečným chlapcem, jeho nelogické činy ostatní postavy od Ivana odrazují. Ivan neměl v tomto příběhu žádného věrného přítele.
- **Osud postavy** – hrdina se v příběhu nevyvíjí, jeho osud zůstává otevřený. Jedná se o nenapravitelného hlupáka, jehož osud není znám.

4.2.9 Иванко-Медведко

V pohádce *Иванко-Медведко* (Бараг, Новиков, 1984, s. 270-272) vystupuje zvláštní druh ruského Ivana. Zvláštní je především svým vzhledem a přístupem k jednotlivým situacím. Jednoho dne šla žena bohatého rolníka do lesa. V lese se ztratila a cesta ji zavedla do medvědího doupěte. Medvěd ji v doupěti věznil a po čase se jim narodil syn – Иванко-Медведко. Jakmile Ivan vyrostl, utekl se svou matkou zpět domů. Rolník se Ivana zalekl, ale žena mu situaci ihned vysvětlila. Rolník poslal Ivana zabít na dvůr takovou ovci, která se na Ivana jen podívá. Ivan zabil všechny ovce, neboť nebylo jediné, jež by se na něho nepodívala. Rolník byl velmi rozrušen, když zjistil, co Ivan provedl, a tak ho poslal, aby hlídal dveře od stáje před zloději. Ivan rolníkův rozkaz opět pochopil doslovně, vylomil dveře a byl spokojen, že rolníkův rozkaz zvládl. Rolník celý rozrušený, poslal Ivana k jezeru, kde vládnu čerti, domnívaje se, že se tím Ivana zbaví. Ivan si u jezera ale vedl velmi dobře a vrátil se domů s obrovským bohatstvím.

- **Vnější charakteristika postavy** – Ivan byl « до пояса человек, а от пояса медведь » (Бараг, Новиков, 1984, s. 270), lidé se ho děsili: « А это что за чудище? » (Бараг, Новиков, 1984, s. 270)
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Ivan si v tomto příběhu žil ve svém vlastním světě. Všechny rozkazy Ivan uskutečnil doslovně. Je považován svými činy za hlupáka a svým vzhledem za strašidlo. Na konci příběhu se projeví Ivanovy vychytralé dovednosti, díky kterým přišel k bohatství.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – byl považován za přítěž.
- **Rodinné zázemí** – jedná se o syna medvěda a ženy bohatého rolníka. Matka měla v příběhu k Ivanovi neutrální vztah, naopak rolník Ivana v lásce neměl. Byl mu pouze na obtíž a snažil se ho zbavit.
- **Hrdinské činy** – Ivan své rozkazy chápal doslovně, což způsobilo tragické situace – zabil všechny ovce či vyndal dveře z pantů. Na konci příběhu si Ivan vedl velice dobře a s pomocí svých vlastních sil se dočkal i bohaté odměny.

- **Vztah k ostatním postavám** – se svou matkou měl Ivan neutrální vztah, rolník jím byl rozhořčen, považoval ho za přítěž a snažil se jej zbavit.
- **Osud postavy** – díky svým vychytralým dovednostem získal Ivan mnoho peněz.

4.2.10 Летучий корабль

Jiným příběhem, ve kterém vystupuje Ivan, je pohádka *Летучий корабль* (Karnauchova, 1984, s. 71-79).

Obrázek 4 - Как Иван ушёл в мир (Летучий корабль)

Obrázek 5 - Иван с царевною (Летучий корабль)

Tento příběh vypráví o třech bratrech. V jednom carství bylo vyhlášeno, že car dá svou dceru takovému muži, který postaví létající koráb. Ivanovi chytrí bratři se ihned vydali na cestu. Matka je obdarovala pirohy a jiným dobrým jídlem. Cestou bratři potkali staříka, který je prosil o kousek chleba, ale bratři se nad starcem jen pousmáli a odešli. Po chvíli začali mít hlad a když zjistili, že se z výborného jídla stal pouhý chléb a kalná voda, vrátili se zpět domů. Na řadu přišel poslední syn, zvaný hloupý Ivan. Ivan se vydal na cestu s načernalým chlebem a vodou. Na cestě potkal stejného staříka, jako tenkrát potkali Ivanovo bratři. Stařík požádal Ivana o kousek chleba. Ivan neváhal a staříka pohostil. Z načernalého chleba se staly výtečné pirohy. Ivan se svěřil staříkovi, kam má namířeno a stařec mu poradil, jak létající koráb postavit – Ivan zasekl sekeru do stromu a z toho se vytvořil létající koráb. Ivan neváhal a do korábu nastoupil a koráb vzlétl. Ivan učinil přesně to, co mu stařec poradil – pozval do korábu všechny podivné lidi, které cestou potkal a ti se stali Ivanovými věrnými přáteli. Jakmile doletěli k carskému paláci a car zjistil, že tvůrce korábu je prostý chlapec, byl velmi zarmoucen. Rozhodl se, že chlapci dá několik těžkých úkolů, aby se jej zbavil. Ivan všechny úkoly s pomocí svých přátel

zvládl. Přesto se car rozhodl, že svou dceru Ivanovi nedá, a tak Ivan odešel pouze s pytlím zlata a věrnými přáteli a byl velmi šťasten.

- **Vnější charakteristika postavy** – Ivan byl v rodině považován za obtíž, a proto nosil pouze špinavé oblečení a jedl tvrdé kůrky. Bližší vnější charakteristika Ivana v příběhu není.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Ivan byl, na rozdíl od svých bratrů, velmi dobrosrdečný, rád se s každým rozdělil. Měl velikou úctu ke starším lidem. Byl velmi vděčný za své pomocníky a přátele.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Ivan byl svým okolím považován za hlupáka, dokonce i svou rodinou byl považován za přítěž. Dostával pouze zbytky jídla, nosil špinavé oblečení.
- **Rodinné zázemí** – Ivan měl dva bratry. Jeho bratři byli nazváni chytrými, on byl nazván hloupým. Bratři byli rozmazlení, dostávali dobré jídlo, naopak Ivan dostával pouze kůrky. V rodině byl považován za přítěž.
- **Hrdinské činy** – cestu ke štěstí Ivanovy otevřela jeho dobrosrdečnost, díky které mu stařec poradil, jak vytvořit létající koráb. Společně se silami Ivanových přátel dokázal dosud nemožné a získal mnoho peněz a věčné přátele.
- **Vztah k ostatním postavám** – na začátku příběhu byl Ivan osamocen, všemi pohrdán. Po setkání se starcem získal Ivan věrné přátele, kteří mu byli v cestě za štěstím velmi nápomocní a byli Ivanovi oporou.
- **Osud postavy** – z chlapce, kterým většina lidí pohrdala, se stal velmi šťastný hoch s věrnými přáteli. „*Všech deset kamarádů usedlo tedy do létajícího korábu a po moři, po oceánu pluli k ostrovu Bujanu.*“ (Karnauchova, 1984, s. 79).

4.2.11 Царевна, разрешающая загадки

Krátká pohádka *Царевна, разрешающая загадки* (Афанасьев, 2018, s. 223) vypráví příběh o starci, který měl tři syny. Nejmladší se jmenoval Ivan. V jednom carství vyhlásili, že pokud se najde někdo, kdo dokáže carevně položit takové hádanky, které neuhodne, dostane ji za ženu. Pokud ale hádanky carevna uhodne, dotyčný přijde o svůj život. Ivan se rozhodl, že zkusí své štěstí. Carevně pokládal velmi náročné hádanky, na které carevna neznala odpověď, a tak Ivan získal carevnu za svou ženu.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled Ivana nebyl popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Ivan byl velmi statečný a zdatný ve vymýšlení hádanek.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – jedná se o prostého sedláka.
- **Rodinné zázemí** – jedná se o jednoho ze tří synů starého vesničana. Ivan je nejmladším synem. Bývá svým otcem podceňován a považován za hlupáka. „*Куда ты, дурак! И лучше-то тебя, да казнят!*“ (Афанасьев, 2018, s. 223)
- **Hrdinské činy** – díky své odhodlanosti získal Ivan carevnu za svou ženu.
- **Vztah k ostatním postavám** – vztah k ostatním postavám je neurčen.
- **Osud postavy** – Ivan se oženil s carevnou a žili spolu šťastný život. „*Иван-дурак женился на ней; стали жить да быть, и теперь живут.*“ (Афанасьев, 2018, s. 223)

4.2.12 Царевна-лягушка

Obrázek 6 - Иван и лук (Царевна-лягушка)

Obrázek 7 - Иван и Баба Яга (Царевна-лягушка)

V této pohádce pochází Ivan z jiného prostředí – jedná se o Careviče. Tohoto hrdinu představí následující dvě pohádky. Ruská lidová pohádka *Царевна-лягушка* (Karnauchova, 1984, s. 80-91) je o carovi, který měl tři syny. Car se bál o své zdraví, a proto se rozhodl, že je čas na to, aby zvolil svého následníka. Poručil, aby si synové vzali luk a střelili do dále. Na dvoře, kam šíp dopadne, careviči naleznou svou nevěstu, se kterou se ožení. Starší bratři si do domu přivedli hospodyně, ale nejmladší syn Ivan si domů přivedl žábu. Od bratrů schytl obrovský výsměch, ale z žáby se stala krásná a zručná dívka Vasilisa Přemoudrá, se kterou i přes veškeré překážky, žil nakonec Ivan šťastně až navěky.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled Ivana není popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Ivan byl velmi statečný, hodný, ale zároveň i drzý, nerozumný a nevychovaný. „*Ach ty babice neuctivá! Nejdřív mi*

dej jíst a pít, vykoupej mě v lázni, a pak se mne teprve vyptávej.“ (Karnauchova, 1984, s. 90)

- **Funkce a postavení ve společnosti** – Ivan byl ve společnosti oblíbený. „*Carevič Ivan byl laskavý, milý, všem lidem příjemný.*“ (Karnauchova, 1984, s. 80) Jakmile společnost zjistila, že Ivanova budoucí žena má podobu žáby, byl Ivan všem pouze pro smích, ale poté, co uviděli nádhernou Vasilisu Přemoudrou, všichni mu jí záviděli.
- **Rodinné zázemí** – jedná se o nejmladšího syna z carské rodiny. Všichni bratři byli svobodní a mladí.
- **Hrdinské činy** – Ivan miloval svou budoucí ženu Vasilisu, a aby Vasilisu získal zpět, podnikl velmi nebezpečnou a zdlouhavou cestu.
- **Vztah k ostatním postavám** – Ivana měli ostatní postavy velmi rády. Jeho bratři mu velice záviděli nádhernou Vasilisu.
- **Osud postavy** – Ivan vysvobodil Vasilisu a vrátili se společně zpět domů. „*Šťastně se vrátili domů a pak žili a dobře se měli a tak tam snad žijí podnes.*“ (Karnauchova, 1984, s. 91)

4.2.13 Иван Царевич и Серый Волк

K rozboru jiné postavy Ivana byla vybrána pohádka *Иван Царевич и Серый Волк* (Nečajev, Rybakova, 1956, s. 34-39). Pohádka vypráví o carovi jménem Vyslav Andronovič, který měl tři syny. Byl pyšný na svou krásnou zahradu, která měla zlatá jablka.« *У того царя*

Образек 8 - Иван царевич на волке (Иван Царевич и Серый волк)

Выслава Андроновича был сад – такой богатый, что ни в котором государстве лучше того не было; в том саду росли разные дорогие деревья с плодами и без плодов, и была у царя одна яблоня любимая, и на той яблоне росли яблочки все золотые.» (Круглов, 1992а, s. 413) Poté, co se car dozvěděl, že v jeho zahradě musí být zloděj, neboť se ztrácí jeho zlatá jablka, onemocněl a velice truchlil. Synové svému otci slíbili, že zloděje najdou. Ani jednomu se zloděje nepodařilo chytit.

Nejmladšímu synovi Ivanovi se vedlo nejlépe – zahlédl na zahradě ptáka Ohniváka, který kradl

zlatá jablka. Celý natěšený běžel za svým otcem a vše mu pověděl. Otec měl radost, že již ví, kdo je zlodějem a požádal syny, aby ptáka Ohniváka našli a přinesli jej do carství. I tehdy si vedl z jeho synů Ivan nejlépe – setkal se s šedým vlkem, který mu byl nápomocným přítelem a který mu i život zachránil poté, co se ho bratři pokusili zahubit. I přes veškeré překážky se povedlo Ivanovi ptáka Ohniváka najít a přinést jej svému otci. Ivanovi bratři byli za svůj zlomyslný čin vlkem roztrháni.

- **Vnější charakteristika postav** – Ivanův vzhled nebyl v této pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristika postav** – Ivan byl odvážný, poctivý a snaživý. Byl ale i neposlušný, a jakmile se mu zlato zatřpytilo před očima, neuposlechl vlčímu rozkazu, a to se mu stalo osudným.« *Ох ты гои еси, молодой юноша, Иван-царевич! – молвил ему серый волк. – Для чего ты слова моего не слушался и взял золотую узду.* »(Круглов, 1992a, s. 417) Nakonec byl šedému vlkovi vděčný za jeho pomoc.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Ivan byl nejmladší syn carské rodiny, byl nenáviděn svými bratry. Jeho věrným přítelem se stal šedý vlk a jeho milovanou ženou Jelena Přemoudrá.
- **Rodinné zázemí** – Ivan pochází z carské rodiny. Měl dva bratry – Dmitrije a Vasilije. Dmitrij a Vasilij chovali, hluboko v srdci, závist ke svému nejmladšímu bratru Ivanovi, a z toho důvodu Ivana v pohádce zabili. Nakonec byli bratři potrestáni a vlkem roztrháni.
- **Hrdinské činy** – Ivan si již zpočátku vedl velmi odhodlaně. Poté, co se potkal s šedým vlkem, byl díky jeho radám velmi úspěšný. Často vlčí rady neuposlechl, a tím se dostal do nebezpečných situací, ze kterých nakonec vyvázl bez následků. Domů přijel na vzácném koni, přinesl carovi slíbeného zloděje – ptáka Ohniváka a sobě si přivedl nevěstu, se kterou žil následně velmi šťastný zbytek života.
- **Vztah k ostatním postavám** – s bratry Ivan vycházel velmi špatně, kvůli nenávisti došlo k usmrcení. Ivanovým věrným přítelem se stal šedý vlk, který mu v dobrodružstvích velmi pomáhal. Během dobrodružství se zamiloval do krásné dívky – Jeleny Přemoudré, kterou si vzal za ženu.
- **Osud postavy** – kvůli neuposlechnutí vlčích rad se Ivan dostal do nebezpečných a zapeklitých situací, avšak díky svému věrnému příteli z nich vyvázl bez úhony. Hlavní hrdina dosáhl svého cíle, a navíc získal věrného přítele a milující ženu.

4.2.14 Shrnutí analýzy postav Honzy a Ivana

Z analýzy jednotlivých pohádek při sledování postav Honzy a Ivana jsme došli k závěru, že tyto hrdinové mají bezpochyby řadu shodných rysů: něco provedli, něco zapomněli nebo něco špatně vyřídili, ale nakonec vždy zvítězí díky své dobrosrdečnosti a ochotě pomáhat druhým.

Popisu jejich **vzhledu** nebyla v pohádkách nikterak věnována pozornost. K představě, jak takové postavy mohly vypadat nám posloužily ilustrace z jednotlivých vydání pohádek. V nich bývá Honza zobrazen jako urostlý tmavovlasý mládenec oblečený v prostých šatech. Na hlavě nosí čepec. Ruského Ivana ilustrátoři často zachycují jako světlovlasého a vysokého mládence. Jelikož se setkáváme s Ivanem dvojího typu (hloupý Ivan a carevič Ivan), souvisí s tím i výběr ošacení, které ilustrátoři použili. Prostý venkovský Ivan je zachycen ve starém oblečení, naopak urozený carevič Ivan je oblečen v souladu s jeho postavením.

Vnitřní charakteristika těchto postav z příběhů naopak jasně vyplývá. Lidé v Honzově okolí se domnívali, ba byli i téměř přesvědčeni, že Honza je hloupý lenoch, který nikdy nic nedokáže. Honza se tomu nebránil, někdy svým chováním i napomáhal k tomu, aby si o něm tyto myšlenky vedli – ležel rád na teplé peci, stál tiše a byl ve všem dost pomalý. „*Honzo, ty nic neděláš, jenom se válíš na peci, ani v kostele jsi ještě nebyl. Dnes se oblékneš a půjdeš!*“ (Němcová, 2004, s. 200, O hloupém Honzovi). Takový Honza většinou opravdu byl – lenivý, váhavý, tichý a pomalý, ale byl to také člověk s velmi dobrým srdcem. Občas byl samotářský, ale velmi statečný. Opravdu rád poslouchal rady zkušených lidí, od kterých si do života odnesl velmi důležitý poznatek, který mu v životě dosti pomáhal – ty nejvzácnější věci jsou na pohled prosté a bezcenné, tuto zkušenost Honza získal například v pohádce *Janovy hodinky*. Byl to velice skromný člověk, jenž se uctivě choval ke starším (*Honza u rytíře*). Nikdy nebyl v ničem lakomý a věděl, že peníze dosáhnou své hodnoty až tehdy, pokud se získají poctivou prací. Ačkoliv byl Honza někdy lenivý, nikdy se ničeho nebál a odhodlaně konal své činy. Z příběhů vyplývá, že Honza vyniká svou fyzickou silou a veselou náladou: „*Honza rostl a síla mu v celém těle jen kvetla. Však se za ním děvčata z devíti vesnic ohlížela, když přišel někam přes pole k muzice! Domáci sic na přespolňáka nevrážili, ale pro jeho sílu si na Honzu netroufali. A když si troufali, ukázal jim Honza, zač je toho loket! A ještě na posměch jim před muzikantskou kruchtíčkou pěkně sólo zazpíval.*“ (Drda, 1985, s. 84, Český Honza)

V českých pohádkách se setkáváme s Honzou dvojího typu – s hloupým nebo chytrým. Hlupákem se stává kvůli svému jinak nastavenému kritickému myšlení. Často si hraje se slovy a frazémy chápe doslovně, což způsobuje situace, které z něho udělají hlupáka. Chytrý Honza je naopak od Honzy hloupého aktivnější. Nevystupuje tolik jako lenoch, ale snaží se být

nápomocný. V některých pohádkách je Honza naopak velmi pracovitý chlapec (*Honza a červená bába*). Honza ve většině případů školu nenavštěvoval, a proto svou chytrou nepoukazuje na znalostech, nýbrž činech. Teprve jeho činy totiž vymezují Honzu hloupého a Honzu chytrého. „*Poslouchej, Honzo, já ti dám peněz, kolik budeš chtít, ale dceru, tu ti přece dát nemohu; ty jsi selský, a ona je princezna. Jen mi dejte peníze, já o vaši princeznu neprosím, vím totiž o hezcím děvčeti. Král byl spokojen, dal Honzovi peníze a byl rád, že se ho tak zbavil. Když přišel Honza domů, koupil si panství a měl chytrosti až dost.*“ (Němcová, 2004, s. 208, O hloupém Honzovi)

Ivan je v ruských pohádkách zobrazován buď jako hlupák nebo jako carevič Ivan. Obraz hrdiny Ivana je totiž v ruských lidových pohádkách velmi různorodý, počínaje původem a konče charakterem – od odvážného careviče po hloupého sedláka.

Hloupý Ivan bývá v pohádkách považován vždy za hlupáka, kvůli směšným a absurdním situacím, do kterých se dostává kvůli svému pasivnímu pohledu na svět. Na rozdíl od Honzy, který je za hlupáka považován kvůli svým činům, je Ivan považován za hlupáka přímo již v úvodní části pohádky, a to bez dalšího vysvětlení. Často se ale setkáváme i s tím, že je Ivan nazýván za hlupáka, avšak bližšího zdůvodnění se v příběhu nedočteme a někdy toto označení bývá i velice nelogické. I Ivan rád tráví čas poleháváním na vyhřáté peci a k činu ho musí donutit až okolní situace – hrozba, odměna nebo příkaz. Rád využívá faktu, že si o něm druzí myslí, že je hlupák a nestydí se za to. Jakmile se ale Ivan dostane do jakékoliv krizové situace, poznáme Ivanovu pravou stránku. Z Ivana se stane vychytralý hoch s praktickými, někdy až zákeřnými myšlenkami. To znamená, že z původního hloupého Ivana se stane Ivan chytrý a mazaný. Jeho chytrou se může projevit i ve velkém talentu vypravovat fantastické příběhy či pokládat obrovské množství záludných hádanek (*Царевна, разрешающая загадки*).

Značný rozdíl mezi českým Honzou a ruským Ivanem je vidět v **rodinném prostředí**. V rodině nejsou většinou příliš oblíbeni, často je rodiče trestali, ale i přesto měli své rodiče velmi rádi. Honza je většinou jedináček, zřídka mívá bratry (*Jak Honza dostal Kačenku*). Pokud Honza bratry má, je mezi nimi neutrální vztah. Naopak ruský Ivan mívá bratry ve velkém množství pohádek. Honza je sice rodinou a svými blízkými považován za hlupáka, ale i přesto má své rodiče velmi rád. Jeho bratři ani rodiče by mu úmyslně neublížili. Naopak Ivanova rodina je vůči Ivanovi dosti brutální. V pohádkách můžeme často narazit na situace, ve kterých se ho vlastní bratři snaží zabít (*Иван Царевич и Серый Волк*). Z příběhů se dovídáme, že se jedná o nejmladší syny chudých a starých vesnických rodičů nebo naopak (v případě ruského careviče Ivana) rodičů carských. Ve svém okolí jsou považováni většinou za přítěž, a proto jsou

někdy ve své rodině považováni za méněcenné a neužitečné.« *Пришло время старику помирать, стал он деньги делить: старшему дал сто рублей и среднему – сто рублей, а дураку и давать не хочет: все равно даром пропадут!*» (Круглов, 1992б, s. 82, Мудрая жена)

Honza i Ivan vystupují především v pohádkách kouzelných, a proto není překvapivé, že se setkávají s různými nadpřirozenými bytostmi či **kouzelnými předměty**. S kouzelnými předměty se Ivan setkává například v pohádce *Летучий корабль*, český Honza v pohádce *Janovy hodinky*. Obě postavy hlupáků dostávají kouzelné předměty díky svým dobrým činům.

K **hrdinským činům** je většinou přivedou až okolní situace – hrozba, slib. Honza i Ivan vynikají svými statečnými a vychytralými dovednostmi, díky kterým získají obrovské bohatství nebo se ožení s krásnými dívkami.

Detailní paralelu těchto postav lze najít mezi českou pohádkou *O hloupém Honzovi* a ruskou pohádkou *Царевна, разрешающая загадки*. Obě zmiňované pohádky jsou založeny na velmi podobném principu, jak bude doloženo níže v tabulce. V české literatuře se vypráví o Honzovi, který se vsadil s králem, že pokud král Honzovi řekne, že lže, dostane mnoho peněz a královu dceru. V literatuře ruské se Ivan vsadil, že pokud carevna neuhádne jeho pokládané hádanky, musí si carevna vzít Ivana za muže.

Tabulka 2 - Postava Honzy a Ivana

<p>„Ty budeš povídat, a jestli ti řeknu, že lžeš, dostaneš mou dceru a mnoho peněz,“ řekl král a pokynul Honzovi, aby začal. „Jednou jsem šel do lesa a porazil jsem dub,“ začal Honza. „To může být pravda,“ řekl král. „Bylo z něho pilin, až byla kolem tma!“ „To také může být pravda.“ (...) „Když jsem byl venku, viděl jsem běžet zajíce, který měl na krku cedulku.“ „To může být skutečná pravda.“ „A na té cedulce stálo, že váš táta pásl s mým dědkem prasata.“ „Ty lžeš!“ rozkřikl se král. „Že lžu? To jste tedy prohrál!“ Tu se král ulekl a vzpomněl si na svoji sázku. (Němcová, 2004, s. 207-208)</p>	<p>«Какой-то был тогда царь – это давно уж было; у него была дочь. Она и говорит отцу: «Позволь мне, батюшка, отгадывать загадки; если у кого отгадаю, тому чтобы голову ссекли, а не отгадаю, за того пойду замуж» (...) Иван-дурак говорит отцу: «Благословляй, батюшка! Я пойду к царю загадывать загадки!» (...) Приезжает к царю; его приняли и велят загадывать загадки. «Ехал я к вам, вижу на дороге добро, в добре-то добро же, я взял добро-то да добром из добра и выгнал: добро от добра и из добра убежало.» (...) И ответила царевна: «Я не знаю ». Вот веселым пирком, да и за свадьбу; Иван-дурак женился на ней.» (Круглов, 1992в, s. 54-55)</p>
---	---

4.3 Ruská Baba Jaga a česká čarodějnice

K analýze těchto postav byly vybrány české pohádky *Honza a tři zakleté princezny*, *O labuti* a *O perníkové chaloupce* a ruské pohádky *Финист — Ясный сокол*, *Гуси-Лебеди* a *Сказка о Василисе Прекрасной*.

Česká čarodějnice

4.3.1 Honza a tři zakleté princezny

Honza a tři zakleté princezny (Horák, 1960, s. 32-39) vypráví příběh o králi, který měl tři velmi pyšné dcery. Jakmile se o jejich pýše dozvěděla místní čarodějnice, rozhodla se panny vyzkoušet. Ani jedna z nich ve zkoušce neobstála, proto čarodějnice všechny panny zaklela a poslala je na místo, o kterém nikdo nikdy neslyšel. Jednoho dne král nechal rozhlásit, že ten, kdo princezny přivede zpět domů, dostane obrovskou odměnu. A tak se na cestu vydali dva mládenci, kteří hledání princezen po chvíli vzdali. Jednoho dne se na cestu vydal i vesnický mládenec Honza, který na své poctivé cestě potkal čarodějnici. Čarodějnice Honzu ubytovala ve své chaloupce, dala mu najíst a druhý den Honza vyrazil na cestu. Na cestu dostal od čarodějnice dva kouzelné předměty – divoké koření, díky kterému získal obrovskou sílu, a kousek provazu, který se natáhne tak moc, jak jen bude chtít. Cestou potkal mládence, kteří již na hledání zakletých princezen zapomněli, ale když viděli, jak se Honza na cestu hrne, jeli s ním. Přijeli k hluboké díře. Honza vytáhl provaz a do díry se spustil. Tam uviděl princeznu, která ho varovala před drakem. Honza si vzal koření, jež dostal od čarodějnice a draka přemohl – přemohl jednoho, druhého, a nakonec i třetího nejmocnějšího draka, a tím princezny zachránil.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled v pohádce nebyl blíže popsán. Jedná se o stařenku.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – v této pohádce vystupuje čarodějnice jako postava nejednoznačná – škodí, ale zároveň prospívá.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Čarodějnice se snažila o to, aby mezi lidem panovala spravedlnost a harmonie, a proto pyšné princezny zaklela. Naopak hrdinu s dobrým srdcem odměnila a obdarovala jej pomocnými předměty.
- **Rodinné zázemí** – stařenka žila s černým kocourem se svítícíma očima.

- **Hrdinské činy** – čarodějnice zaklela pyšné princezny kvůli jejich nevhodnému chování, aby se poučily. Hrdinu se srdcem na správném místě obdarovala kouzelnými předměty, které mu pomohly v nebezpečí.
- **Vztah k ostatním postavám** – čarodějnice se chovala k ostatním postavám dle jejich charakteru – k postavám s dobrým srdcem se chovala vřele, naopak postavy s kamenným srdcem potrestala.
- **Osud postavy** – osud postavy není v pohádce určen.
- **Obydlí čarodějnice** – stařenka žila v maličké chaloupce v lese.

4.3.2 O labuti

V pohádce *O labuti* (Němcová, 2004, s. 37–46) vystupuje král, jenž má velmi hodného

Obrázek 9 - Čarodějnice míchající lektvar (Čarodějnice)

syna, ovšem jeho nevlastní matka ho bere za obrovskou konkurenci, a proto se rozhodla, že navštíví místní čarodějnici, aby jí poradila, jak by se mohla syna zbavit. Čarodějnici se macešin plán příliš nelíbil, a tak se rozhodla, že maceše vyhoví pouze zčásti – jejího nevlastního syna sice přemění v labuť, avšak jestliže se princ ožení s nejkrásnější pannou, ona kletba se provždy zruší a z macechy se stane ohavný pavouk. Všechna očekávání se opravdu uskutečnila a ze závistivé macechy se stal ohavný pavouk, který pukl zlostí, když uviděl, jak se krásnému princovi znovu dobře vede.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnějšímu vzhledu čarodějnice není věnována pozornost.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – v této pohádce je charakter čarodějnice nejednoznačný. Čarodějnice některým postavám škodí, ale svými činy se projeví i jako postava zčásti s dobrým srdcem. Je obdařena výjimečnými schopnostmi kouzlit.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – jedná se o velmi známou starou čarodějnici, ke které chodili lidé žádat o různá přání či rady. „*Několik mil od hlavního města bydlela v lese stará čarodějnice, která daleko široko pro své čary a tajné umění rozhlášena byla.*“ (Němcová, 2004, s. 37)

- **Rodinné zázemí** – společně s čarodějnicí v jeskyni bydlely dvě kočky, dvě sovy a další nestvůry.
- **Hrdinské činy** – čarodějnice proměnila prince v labuť a následně proměnila zlou macechu v ohavného pavouka.
- **Vztah k ostatním postavám** – čarodějnice se snažila v tomto příběhu všem vyhovět, lidé si k ní chodili pro rady či kouzla. Byla ale okouzlena princovou krásnou, a proto nechtěla princovi nadsmrti uškodit.
- **Osud postavy** – osud postavy není v pohádce blíže určen.
- **Obydlí čarodějnice** – bydlela daleko v lese od světa lidí. V lese měla svou jeskyni, před níž hlídali dva draci sršící oheň.

4.3.3 O perníkové chaloupce

Obrázek 10 - Perníková chaloupka (O perníkové chaloupce)

Příběh, ve kterém vystupuje zlá ježibaba, nese název *O perníkové chaloupce* (Němcová, 2004, s. 224-230). Variant této pohádky existuje opravdu nespočet – v některé pohádce děti matku neměly, v některé měly macechu, v jiné pohádce děti bábě a dědkovi utekly, v jiné verzi je čarodějnice chytla a vykrmovala. K této analýze byla vybrána verze od B. Němcové.

Pohádka vypráví o vdovci, který má dvě děti – Jeníčka a Mařenku. Otec musel velmi pracovat, aby děti uživil, a proto se znovu oženil, domnívaje se, že se žena o děti bude dobře starat. Macecha děti nenáviděla, a proto se rozhodla, že se jich zbaví – poslala manžela, aby děti nechal v lese. Na otcovy prosby nebyl brán zřetel, a jelikož se ženy bál, musel své děti do lesa odvést. Děti bloudily, hledající cestu z hlubokého lesa. Došly k velmi krásné chaloupce. Chaloupka byla perníkem zdobena, a tak se dětem zachtělo si perníček uloupnout. Ačkoliv Mařenka Jeníčka varovala, Jeníček perníček ulouppl, a v tom z chaloupky vyšel zlý starý děd. „*Kdopak to na mé střeše loupe perníček?*“ „*To je jen větříček, dědečku.*“ (Němcová, 2004, s. 226) Jeníček si nedal říci a ulouppl si další perníček. V té chvíli děti uslyšely, jak ježibaba dědkovi říká, aby chytil děti, které kradou perníčky z chaloupky, aby si je mohli upéci a sníst. Sourozenci se polekali a rychle utíkali pryč, až doběhli zpět do svého obydlí.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled ježibaby nebyl v této pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – ježibaba se živila lidským masem, byla zlá, surová.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – jedná se o velmi zlou ženu, která neznala slitování.
- **Rodinné zázemí** – ježibaba žila se svým mužem.
- **Hrdinské činy** – ježibaba se živila pouhým lovem lidského masa, jiné činy v pohádce nejsou popsány.
- **Vztah k ostatním postavám** – jediným jejím přítelem byl její muž, se kterým společně sháněli lidské maso k vlastní potřebě.
- **Osud postavy** – další osud postavy je neurčen.
- **Obydlí ježibaby** – žila v nádherně zdobené perníkové chaloupce, jež se nacházela hluboko v lese.

Ruská Baba Jaga

4.3.4 Финист — Ясный сокол

Z ruské kultury byla vybrána pohádka *Финист — Ясный сокол* (Nečajev, Rybakova, 1956, s. 133-138). Pohádka vypráví o vesnickém chalupníkově, který měl tři dcery – dvě pyšné a jednu velmi skromnou

Obrázek 11 - Отец и дочери (Финист-Ясный сокол)

Obrázek 12 - Баба Яга и Марюшка (Финист – Ясный сокол)

s dobrým srdcem. Jednoho dne jel otec do města a zeptal se dcer, co chtějí z města přivést. Starší dcery žádaly velké dary, ale nejmladší dcera

Maruška žádala otce, aby jí přinesl peříčko z Finista, jasného sokola. Otec peříčko nemohl sehnat, ale nakonec se mu to podařilo a z Maruščiného peříčka se stal krásný mládenec. Její mládenec z ničeho nic zmizel, a tak se Maruška rozhodla svého milého najít. Šla dalekou cestu, až přišla k chaloupce na kuřích nohách, ve které bydlela

Baba Jaga. Maruška babu Jagu navštívila a požádala ji, zda by jí v hledání svého milého pomohla. Baba Jaga dívce vyhověla, darovala jí kocoura, který jí v cestě pomohl. Kocour ji dovedl k jiné babě, od které dostala věrného psa. Ten ji znovu zavedl k jiné bábě, jež jí darovala vlka. Vlk dovedl Marušku ke křišťálovému zámku a radil jí, aby se nechala najmout, a tím se dostane do blízkosti svého milého. Maruška tak učinila a svého milého získala zpět.

- **Vnější charakteristika postavy** – Baba Jaga byla nazývána jako kostlivá noha, měla úzké rty, dlouhý špičatý nos a velmi křivé nohy. „*Vešla Marjuška do chaloupky a co vidí: sedí tam baba Jaga, kostěná noha, hnáty má z rohu do rohu, rty jako příčka u žebřin a nos jí ke stropu roste.*“ (Nečajev, Rybakova, 1956, s. 136)
- **Vnitřní charakteristika postavy** – v této pohádce vystupují všechny baby Jagy jako kladné postavy, které pomáhali hlavní hrdince. Dávaly Marušce cenné rady a užitečné pomocníky. Měly vynikající čich. „*Fu, fu, ruský duch je tu cítit!*“ (Nečajev, Rybakova, 1956, s. 136)
- **Funkce a postavení ve společnosti** – k těmto postavám si ostatní postavy chodili pro rady, protože je známo, že tyto čarodějnice mnohé znají a umějí.
- **Rodinné zázemí** – všechny Baby Jagy byly v této pohádce ve vztahu sesterském.
- **Hrdinské činy** – všechny Baby Jagy byly velmi vstřícné a rády pomáhaly. Díky svému dobrému srdci dosáhla Maruška svého zaslouženého štěstí.
- **Vztah k ostatním postavám** – vztah k ostatním postavám je spíše neurčitý.
- **Osud postavy** – konečný osud těchto postav není blíže určen. Baby Jagy pomohly Marušce v hledání svého milého a tím si svou roli splnily.
- **Obydlí Baby Jagy** – Baba Jaga žila v chaloupce na kuří noze, která se otáčela na pokyn. Okolo chaloupky byly postaveny kůly a na těch kůlech visely koňské lebky, ze kterých zářil oheň.

4.3.5 Гуси-Лебеди

Obrázek 13 - Баба Яга и гуси (Гуси-Лебеди)

V pohádce *Гуси-Лебеди* (Круглов, 1992б, s. 259-260) vystupuje Baba Yaga jednoznačně jako postava záporná. Jednoho dne rodiče odjeli do práce a nechali své dvě děti doma samotné.

Obrázek 14 - Баба Яга в даче (Гуси-Лебеди)

Dívka, která se měla o svého bratra starat, na pokyn zapomněla a šla si hrát ven. K chlapci přiletěli strašidelní pomocníci Baby

Jagy tzv. гуси-лебеди, kteří chlapce na křídlech odnesli. Dívka se polekala a začala svého bratra hledat. Šla dalekou cestu, během které potkala různé nadpřirozené bytosti – pec, jabloň, mléčnou řeku, a nakonec potkala ježka, který jí cestu, kam jejího bratra odnesli, poradil. Dívka přišla k babině chaloupce, a i přes obrovské nebezpečí si vedla dívka velmi statečně a se svým bratrem od zlé Baby Jagy utekli zpět domů.

- **Vnější charakteristika postavy** – Baba Yaga měla kostlivé nohy a starý děsivý obličej.« Баба Яга, морда жилиная, нога глиняная»(Круглов, 1992б, s. 260)
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Baba Yaga byla v této pohádce velmi zlá lidožroutka. Tato postava nezná slitování.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Baba Yaga má funkci strašidelnou, všichni se jí báli a fakt, že se živí lidským masem bez slitování, byl velmi známý po celém světě.
- **Rodinné zázemí** – Baba Yaga žila v chaloupce se svými pomocníky, kteří chlapce Babě Jaze přivedli.
- **Hrdinské činy** – Baba Yaga v této pohádce neudělala žádný význačný čin – baba měla své pomocníky, kteří jí v díle pomáhali a veškeré činy dělali za ní. Svůj zákeřný plán baba nestihla uskutečnit.
- **Vztah k ostatním postavám** – Baba měla zřejmě kladný vztah se svými pomocníky. K ostatním postavám měla vztah velice záporný, jedná se o velmi zápornou postavu.
- **Osud postavy** – Baba Yaga nedosáhla toho, po čem toužila – nestihla si chlapce upéct a sníst.
- **Obydlí Baby Jagy** – Baba Yaga žila v lesní otáčející se chaloupce na kuřích nohách.« Побежала-стоит избушка на курьих ножках, стоит-поворачивается. В избушке

сидит Баба Яга, морда жилиная, нога глиняная; сидит и братец на лавочке, играет золотыми яблочками.» (Круглов, 1992б, s. 260)

4.3.6 Сказка о Василисе Прекрасной

Pohádka *O Krásné Vasilise* (Sobotková, 1981, s. 27-38) vypráví příběh o kupci a jeho ženě, kteří mají krásnou dceru Vasilisu. Matka umírala a věnovala své dceři panenku, jež by jí měla v životě pomáhat. Otec si našel ženu novou, aby mohl svou dceru řádně uživit. Nová macecha přišla do nového obydlí společně se svými dvěma dcerami. Macecha i její dcery velice záviděly

Обр́азек 16 - Василиса Прекрасная (Сказка о Василисе Прекрасной)

Обр́азек 15 - Баба Яга (Сказка о Василисе Прекрасной)

krásu Vasilise a dělaly jí různé naschvály. Ta musela vždy dělat tu nejtěžší práci. Jednoho dne macešiny dcery vyhnaly Vasilisu za Babou Jagou, aby přinesla světlo. Vasilisa si na cestu vzala panenku, kterou jí tehdy matka věnovala a vyšla na zdlouhavou cestu za Babou Jagou. Baba Jaga jí slíbila, že jí vyhoví jen tehdy, pokud Vasilisa splní všechny úkoly, které od Baby Jagy dostane, a pokud tak neučiní, Baba Jaga Vasilisu sní. Vasilisa díky panenčině pomoci dokázala všechny úkoly splnit a od Baby Jagy dostala kůl se svítící lebkou. Vasilisa začala bydlet u stařenky, u které utkala nádherné plátно. Stařenka vzala plátно a odnesla ho carovi. Car s nadšením plátно přijal a požadoval, aby dívka, která utkala tak nádherné plátно, k carovi přišla a vzala si ho za muže.

- **Vnější charakteristika postavy** – vzhled Baby Jagy nebyl v pohádce popsán. Je zde popsán způsob její přepravy. „*Veze se v hmoždíři, tloukem se odráží, koštětem za sebou stopu zametá.*“ (Sobotková, 1981, s. 33)

- **Vnitřní charakteristika postavy** – v této pohádce byla Baba Jaga velmi přísná, zlá. Živila si lidským masem. Měla velmi dobrý čich. „*Tfuj, tfuj! Co to tady páchne člověčinou? Kdopak to tu je?*“ (Sobotková, 1981, s. 33)
- **Funkce a postavení ve společnosti** – Baby Jaga se ostatní hrdinové velice báli. Věděli o ní, že se jedná o velmi zlou ženu.
- **Rodinné zázemí** – Baba Jaga žije v chaloupce společně se svými pomocníky – bílým, rudým a černým jezdcem.
- **Hrdinské činy** – Baba Jaga měla schopnost kouzlit – díky svým pomocníkům určovala den, noc a řídila východ Slunce.
- **Vztah k ostatním postavám** – Baba Jaga byla k Vasilise nepřívětivá.
- **Osud postavy** – osud postavy není v pohádce určen.
- **Obydlí Baby Jagy** – chaloupka Baby Jagy se nacházela na mýtině daleko od lidského světa. Její obydlí budilo strach. „*Plot kolem je z lidských kostí, z plotu trčí lidské lebky, v lebkách sedí oči, u vrat místo sloupků lidské nohy, místo závor ruce, místo zámku čelist plná ostrých zubů.*“ (Sobotková, 1981, s. 30)

4.3.7 Shrnutí analýzy postav čarodějnic a Baby Jagy

Ačkoliv Baba Jaga a čarodějnice pocházejí ze dvou různých kultur, mají tyto postavy mnoho společných znaků, podle kterých je bezesporu poznáme. Obě námi rozebírané postavy patří do skupiny záporných postav, i když se setkáme i s příběhy, ve kterých jsou naopak vnímány jako pomocnice a postavy kladné.

S **vnějším popisem** čarodějnic se v českých lidových pohádkách setkáváme ve výrazně menší míře než s vnějším popisem ruské Baby Jagy. Českou čarodějnici nám přibližují především ilustrace z jednotlivých pohádek. Bývají zobrazeny jako staré ženy s šedivými vlasy, shrbenými zády a dlouhým špičatým nosem. Ruské Baby Jagy jsou popisovány jako kostlivé staré ženy s úzkými rty a křivými hnáty. Je tedy zřejmé, že vnější vzhled těchto postav se velmi podobá. Výraznou diferencí mezi těmito postavami je způsob přepravy. Česká čarodějnice používá k přepravě své osoby prosté koště. Naopak Baba Jaga si s pouhým koštětem nevystačí. Baba Jaga „*uhání v měděném moždíři, tloukem se odráží, pometlem za sebou zametá.*“ (Karnauchova, 1984, s. 161, Marja Morevna)

I když jsou tyto postavy většinou řazeny do skupiny záporných postav, jejich **vnitřní charakteristika** není jednoznačná. V českých pohádkách se často setkáváme s čarodějnicemi

s dobrým srdcem. K čarodějnicím si jiné postavy chodí pro cenné rady nebo pro pomoc. Některým postavám škodí, jiným naopak pomáhají. Často se setkáváme s pohádkami, kde si hrdina jde pro cennou radu do chatrče čarodějnice, a ačkoliv její vzhled není příliš přívětivý, tak i přesto je v nich kousek dobré duše a hrdinům dokáže pomoci (*Honza a tři zakleté princezny* nebo *Финист-ясный сокол*). Postava, jež v sobě žádné dobré úmysly neskrývá, se v českém prostředí nazývá Ježibaba. Ježibabě jde především o to, aby se dobře najedla a dostala to, po čem touží. Nesnaží se jiným postavám vyhovět (*O perníkové chaloupce*). V ruských lidových pohádkách mají Baby Jagy různé charakterové rysy. Někdy bývají v pozici kladné postavy, někdy v pozici záporné postavy a jindy bývá jejich charakter nejednoznačný na rozdíl od pohádek českých, v nichž převládá u těchto postav charakter záporný. Většinou mají vynikající čich, pomocí něhož mohou poznat, že se k nim nějaký hrdina blíží. Dokonce mají výjimečnou moc kouzlit a připravovat různé lektvary.

Jak v ruských, tak v českých lidových pohádkách považují čarodějnice za svého věrného přítele především černého kocoura, sovy nebo jiné nestvůry. Bydlí také se svými pomocníky různého druhu. V ruských lidových pohádkách plní Baba Jaga funkci strašidelnou a slouží ke strašení lidí, ovšem v českých pohádkách čarodějnice takovou funkci neplní. Česká čarodějnice se spíše snaží udržovat spravedlivost a řád ve světě, s výjimkou Ježibaby.

Obydlí čarodějnice a Baby Jagy skrývá další diferenci mezi těmito postavami. Jak v ruských, tak i v českých lidových pohádkách mají tyto postavy své chatrče zastrčené daleko od lidského bytí. Jedná se většinou o místa v hlubokém lese, kam lidská duše sotva vkročí. Ruskou babu Jagu můžeme navštívit v chatrči, která je postavena na pohybujiících se kuřích nohách. Pokud se odhodlá chaloupku hrdina navštívit, promlouvá s ní a přikazuje jí, aby se k němu otočila čelem. Můžeme se setkat ale i s jinou variantou jejího obydlí, okolo něhož je plot, na kterém jsou vyskládané lidské lebky, jež vzbuzují strach u ostatních hrdinů, kteří se Babu Jagu odváží navštívit. Chaloupka české čarodějnice se nachází na zemi, někdy bývá překrásně zdobena (*Perníková chaloupka*), jindy se jedná o prostou chatrč v hlubokém lese nebo o prostou jeskyni.

4.4 Čert

Postava čerta plní především roli strašidelnou. Jak bylo zmíněno výše, Baba Jaga slouží v ruských lidových pohádkách jako postava strašící lidi. V české literatuře je k tomuto účelu užít čert. V českých pohádkách nalezneme čerta v příběhu *Čert a Káča*, *O chytré princezně*, *Zapomenutý čert* nebo *O Nesytovi*. V ruských pohádkách není postava čerta tak častá. Vystupuje například v pohádce *Муж и жена, Черт-заимодавец* nebo *Как старик был лекарем*.

Český čert

4.4.1 Čert a Káča

Známa česká lidová pohádka *Čert a Káča* (Němcová, 2004, s. 47-51) vypráví příběh o zlé a ošklivé dívce Káče, která si tuze přála tančit s nějakým mládencem: „Dnes bych si

Obrázek 17 - Setkání s ovčákem (Čert a Káča)

zatancovala třeba i s čertem.“ (Němcová, 2004, s. 48) Její prosby vyslyšel mladý čert, který se procházel po světě a začal s Káčou tančit. Tančili hodinu, dvě, až protančili celý den. Čert se chtěl Káči zbavit, avšak ta se ho držela a pustit ho nechtěla. Prosil o pomoc, dokonce i vládce pekel, ale marně. Nakonec přišel celý ztahaný k ovčákovi a prosil i jej o pomoc. Ovčák čertovi pomohl

tím, že Káču hodil do rybníka, čímž čerta zbavil Káči. Čert byl ovčákovi velmi vděčný a uháněl zpět do pekla.

- **Vnější charakteristika postavy** – podrobnému popisu čerta nebyla věnována pozornost. Čert se nejprve přeměnil v myslivce, aby se Káča čerta nepolekala, poté svou podobu opět změnil na původní.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – jedná se o mladého čerta, jenž uposlechl přání dívky, ovšem nepřemýšlel nad následky. V této pohádce je čert velmi neschopný. Poté, co se Káča čerta nechtěla pustit, nevěděl si sám rady. Je zde vidět jakási nevyspělost.

- **Funkce a postavení ve společnosti** – čert měl udržovat spravedlnost ve světě lidí.
- **Rodinné zázemí** – čert pochází z pekla, jeho velitel Lucifer mu nehodlal pomoci, mladý čert byl tedy nucen si své problémy vyřešit sám s pomocí člověka.
- **Hrdinské činy** – čert chtěl splnit Káče přání, ale sám na to doplatil. Nakonec se rychle vrátil do pekla.
- **Vztah k ostatním postavám** – vztah k ostatním postavám nebyl v pohádce blíže určen.
- **Osud postavy** – v této pohádce není osud čerta určen. Čert se vrací zpět do pekla.

4.4.2 O chytré princezně

Další pohádka ze sbírky B. Němcové je pohádka *O chytré princezně* (Němcová, 2012, s. 204-209). Tato pohádka vypráví o Jiříkovi, jenž se upsal čertovi svou vlastní krví. Z Jiříka se stal krásný princ, který si vzal za ženu nádhernou princeznu. Po dvaceti letech se u Jiříka opět objevil čert, který si pro něj přišel a chtěl ho odvést do pekla. Jiřík si přál ještě poslední tři dny, během kterých si bude moci splnit poslední přání. Čert mu vyhověl. Jakmile na to přišla Jiříkova žena, řekla čertovi, aby jí vytrhl tři vlasy a udělal je delší. Čertovi se nezdařilo, a proto se rozhodl, že si půjde do pekla pro pomoc. V pekle se dozvěděl, že byl ženou napálen, a tak se musel Jiříka vzdát a nechat ho žít se svou ženou spokojený život.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnějšímu vzhledu čerta nebyla věnována pozornost.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – čert se snažil Jiříkovi pomoci, ovšem byl mazaný a pomohl mu pod podmínkou, že si ho bude moci odnést do pekla. Čert byl v této pohádce natolik důvěřivý, že se mu to nakonec nevyplatilo. V této pohádce se jedná spíše o zápornou postavu.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – čert se snažil do pekla přinést lidské osoby.
- **Rodinné zázemí** – čert pochází z pekla, Luciferem byl považován svými činy za hlupáka, neboť se nechal ošálit.
- **Hrdinské činy** – zprvu se snažil čert Jiříkovi vyhovět, ale to mělo osudovou podmínku.
- **Vztah k ostatním postavám** – Luciferem byl považován za hlupáka, ostatními postavami byl vnímán jako záporná postava.
- **Osud postavy** – osud čerta není v příběhu určen. Čert opět rychle utekl do pekla.

4.4.3 Zapomenutý čert

Obrázek 18 - Plajznerka a Trepifajksl (Zapomenutý čert)

Zapomenutý čert (Drda, 1985, s. 60-82) vypráví příběh o čertovi Trepifajkslovi, který žil ve vesnici Dalskabáty v jedné chaloupce, ve které strašil lidi. V chaloupce Trepifajksl začal žít sám, avšak stýskalo se mu po pekle. Jednoho dne přišla do chaloupky žena Plajznerová, která se čerta ani trochu nebála a změnila mu celý život – usekla mu ocas, oblékla ho do slušného oblečení, přejmenovala ho na Matese a naprosto změnila jeho čertovské chování v chování lidské. Z čerta se tak stala velmi kladná postava. Začal pracovat u kováře a získal mnoho přátel. Jednoho dne pro Trepifajksla přišel jiný čert a odvedl ho do pekla. Jakmile v pekle zjistili, že Trepifajksl nejeví skoro žádné čertovské znaky, byl z pekla navždy vyhoštěn. Mates následně žil velmi šťastný život se ženou Plajznerovou a svými přáteli.

- **Vnější charakteristika postavy** – z příběhu se dozvídáme, že i když čert velmi jedl, byl štíhlé postavy: „*Jinak se živil jako všichni čerti: žral žáby, myši, chrousty, zemní mloky, černé plže slizáky, a když ani toho nebylo, z nouze lapal mouchy masařky. Z takové stravy neztloustl, by dalo by se říci, že vypadal jako nekrmený šindel.*“ (Drda, 1985, s. 61) Trepifajksl měl čertovskou chlupatou srst, husté černé kudrnaté vlasy, dlouhý ocas a čertovské rohy. Další jeho typické rysy nám prozrazuje věta: „*Hubu měl, pravda, trošínku nakřivo, jako mívají všichni čerti, ušní boltce drobátko zašpičatělé, a na nose, jak bylo poněkud chladněji, se mu komíhala kapička, ale jinak nebyl o nic ošklivější než ostatní mužští ve vsi, a vlasů měl na hlavě víc než celá obecní rada dohromady.*“ (Drda, 1985, s. 71)
- **Vnitřní charakteristika postavy** – Trepifajksl neměl z čertovského řemesla mnoho naučeno. Rád strašil lidi, byl mazaný a rád podváděl v kartách. Byl hloupý, zvědavý, nezbedný, ale hlavně líný, a proto měl malou fyzickou sílu. Jeho povaha se časem změnila a z líného, mazaného a nezbedného Trepifajksla se stal pracovitý, hodný čert, podobající se člověku.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – v této pohádce měl čert nejprve funkci strašidelnou: „*...mezi jedenáctou a dvanáctou strašival. Jak padla jeho hodina, strhl rámus, jako když se železo po železe válí, také pouštěl kalafunové blesky a smradlavé*

pekelné pšouky, a když nepršelo, lítával někdy kolem chalupy jako bezhlavý pes nebo ohnivý pometlo“ (Drda, 1985, s. 60) Až po změně své povahy začal čert být v lidské společnosti oblíbený.

- **Rodinné zázemí** – čert pochází z pekla, z něhož byl vyhoštěn, a bylo na něj zapomenuto. V lidském světě se stal oblíbeným, všichni jej měli rádi. Poté, co byl nucen znovu navštívit peklo, jím ostatní čerti pohrdali– cítili z něj lidskost.
- **Hrdinské činy** – největší hrdinství je v čertově proměně – zpočátku byl čert nezbednou a línou postavou, která se díky ženě změnila k nepoznání.
- **Vztah k ostatním postavám** – nejprve čert lidmi pohrdal a strašil je. Po příchodu ženy do chaloupky se čert stává naprosto jinou postavou, a tím postupně získává přátele v lidské podobě. S jinými čerty má negativní vztah.
- **Osud postavy** – z původní čertovské postavy se stala postava s lidskými rysy a dobrým srdcem.

4.4.4 O Nesytovi

V pohádce *O Nesytovi* (Němcová, 2012, s. 131-139) vystupuje muž se ženou, kteří si přáli mít dítě. Jednoho dne se jim toto přání splnilo a opravdu se jim narodil syn. Se synem měli doma ale starosti – velice jedl a rodiče ho již nemohli uživit, a tak se Nesyta rozhodl, že si najde ve světě práci. Nesyta začal pracovat v pekle. V pekle byly kotle, do kterých měl Nesyta přísný zákaz se podívat. Jednoho dne neodolal a do jednoho kotle se podíval. Z kotle vyletěla bílá holubička, která mu poradila, ať si od čerta přeje kabát. Nesyta poslechl, a když se s čertem loučil, toužil po kabátu. Čert mu kabát dal, čímž Nesyta získal kouzelný kabát, díky kterému již neměl nikdy v životě peněžní nouzi.

- **Vnější charakteristika postavy** – vzhled čerta nebyl v této pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristiku postavy** – čert byl důvěřivý, spravedlivý. Jeho velikou nadpřirozenou schopností byla schopnost létat.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – čert měl v této pohádce funkci strašidelnou. Udržoval pořádek ve světě lidí.
- **Rodinné zázemí** – žil v pekle. V pekle byla velká síň se třemi kotli. Čert žil v pekle společně se svými malými pomocníky čertíky. V pekle neexistoval čas.
- **Hrdinské činy** – hrdinské činy čerta nejsou v této pohádce blíže popsány.
- **Vztah k ostatním postavám** – čert byl k Nesytovi vstřícný – najal ho do práce a odměnil ho tak, jak mu slíbil.
- **Osud postavy** – čert získal zpátky svůj kabát a vrátil se do pekla.

Ruský čert

4.4.5 Муж и жена

Ruská pohádka *Муж и жена* (Муж и жена, online) vypráví příběh o velmi tvrdohlavé ženě, která neuposlechla svého muže a dostala se do pekla. Druhý den k muži přišel čert a prosil ho, zda by si ženu nevzal zpět, protože všichni čerti, od té chvíle, kdy k nim žena přišla, v pekle trpí. Čert muži slíbil pytel zlata, když si ženu vezme zpět, a tak muž souhlasil.

- **Vnější charakteristika postavy** – pohádka popisuje, že má čert rohy a ocas, bližší vnější charakteristice není věnována pozornost.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – vnitřní charakteristika čerta je neurčitá.

- **Funkce a postavení ve společnosti** – jedná se o představitele pekla, který byl vyslán, aby požádal muže o možnost navrácení ženy zpět do světa lidí.
- **Rodinné zázemí** – čert pochází z pekelné rodiny. Vzájemné vztahy v rodině nejsou blíže určené.
- **Hrdinské činy** – čert v pohádce nepodniká žádné výrazné činy. Jediným, a zároveň osudným činem je moment, kdy se čertovi podařilo muže přimět k navrácení své ženy zpět domů.
- **Vztah k ostatním postavám** – čert neměl se ženou pozitivní vztah, snažil se jí zbavit.
- **Osud postavy** – čert daroval muži pytel zlata, a tím vysvobodil sebe, ale i celé peklo od tvrdohlavé ženy.

4.4.6 Чёрт-заимодавец

Obrázek 19 - Чёрт и муж (Чёрт-заимодавец)

Чёрт-заимодавец (Круглов, 19926, s. 399–400) vypráví o tom, jak muž přelstil čerta. Jednoho dne se muž rozhodl požádat čerta o peníze. Čert muži vyhověl a peníze mu půjčil. Každý den si čert pro mužův dluh chodil, avšak nikdy se nedočkal. «*На третий день идет к нему и видит на воротах другую*

надпись: «Вчера приходи». – «Эк меня угубало, – сказал чёрт, – не мог вчера я прийти, видно, пропали мои денежки! «И с тех пор попустился он своему долгу.» (Круглов, 19926, s. 400)

- **Vnější charakteristika postavy** – vzhled čerta nebyl v pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – čert byl hloupý, naivní.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – jedná se o představitele pekla, který byl obelstěn mužem.
- **Rodinné zázemí** – pochází z pekla, bližší informace o rodinném zázemí se v příběhu nevyskytují.
- **Hrdinské činy** – čert půjčil muži peníze, jež mu už nikdy nebyly vráceny.
- **Vztah k ostatním postavám** – čert se snažil muži vyhovět, avšak muž čerta zradil.

- **Osud postavy** – čert byl obelstěn a přišel tak o veškeré peníze, které vychytralému muži půjčil.

4.4.7 Как старик был лекарем

Ruská lidová pohádka *Как старик был лекарем* (Известные сказки, online) vypráví příběh o starci, kterého doma obtěžovala jeho nevrlá žena. Jednoho dne šel do lesa, kde narazil na hlubokou díru. Rozhodl se, že svou ženu do díry strčí, a tím se jí zbaví. Druhý den tak opravdu učinil. Po čase se začal stařec doma sám nudit, šel k díře a strčil do ní klacek, když v tom ucítil, že se klacku někdo chytil. Myslel si, že se ho chytila jeho žena, a tak klacek vytáhl. Místo ženy však vytáhl čerta. Čert starci navrhl, že budou žít spolu – čert bude dělat lidi nemocnými a stařec je bude následně léčit. Jednoho dne čert nakazil nemocí i dceru cara a nařídil starci, aby dceru neuzdravoval. Stařec to nevydržel a řekl čertovi, že se žena starce vrátila domů. Čert rychle uháněl zpět do své díry, a tak byla carova dcera z nemoci vysvobozena a starcova žena se vrátila zpět domů.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled čerta není v pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – čert byl mazaný a zákeřný, měl nadpřirozené schopnosti – učinit lidi nemocnými a starce lékařem, který nemocné lidi léčil.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – v této pohádce čert jiným postavám úmyslně škodil.
- **Rodinné zázemí** – čert v žil v lesní hluboké díře. Nejspíše se jednalo o peklo.
- **Hrdinské činy** – čert činil lid nemocným, starce učinil lékařem.
- **Vztah k ostatním postavám** – měl dobrý vztah se starcem. Vztah mezi ostatními postavami není popsán.
- **Osud postavy** – čert se vrátil zpět do svého podzemí, a tím vysvobodil dceru cara, kterou čert učinil nemocnou.

4.4.8 Shrnutí analýzy postavy čerta

Vnější charakteristika postavy čerta je v ruských a českých lidových pohádkách téměř shodná. Čert je v pohádkách popisován jako nenasytná, ale zároveň velmi štíhlá postava. Většinou má husté černé kudrnaté vlasy, dlouhý ocas, špičaté uši a čertovské rohy. V českých lidových pohádkách je velmi typická proměna čerta v myslivce.

Čertův **vnitřní charakter** je ve většině pohádek stejný – čert je mazaný, zvědavý podvodník, nezbedný a je považován za hlupáka. Baví se tím, že straší lidi a půjčuje lidem peníze. Vyniká svými schopnostmi létat.

I když mají čerti plnit funkci strašidelnou, často se setkáváme s tím, že se čerti dostanou do komických situací a jsou ostatními postavami přelstěni. Pokud se čerti objevili ve světě lidí, měli především za úkol v tomto lidském světě zachovat spravedlnost a potrestat lidi nespravedlivé. Postavy se záporným srdcem potrestají, popřípadě vezmou s sebou do pekla, naopak postavy se srdcem vřelým odmění. Obývají peklo, které se nachází hluboko pod zemí. V pekle je velmi teplo díky tomu, že se tam zatápí v obrovských kotcích. V pekle vládne Lucifer, který řídí své poddané. Čerti mají **vztah k ostatním postavám** nejednoznačný – v některých příbězích je vztah čerta k ostatním postavám velmi kladný (někdy až přátelský), v jiných příbězích je vztah velice záporný.

Čerti bývají v závěru pohádek přelstěni a se strachem se rychle vrací zpět do svého pekla.

4.5 Zlá macecha a dobrosrdečný otec

V lidové slovesnosti se velmi uchytila role zlé macechy, která obrátila rodinu vzhůru nohama. V ruských i českých pohádkách příchod macechy do jiné rodiny nepřináší žádné dobro. Tato postava do děje většinou vstupuje společně se svými, většinou dvěma, dcerami. Macešiným charakterovým opakem je její muž a jeho dcera.

4.5.1 Popelka (Золушка)

Jako příklad nám může posloužit pohádka *Popelka (Золушка)* (Karneyeva, 2018, s. 6-37). Po úmrtí Popelčiny matky se otec rozhodl Popelce najít macechu. Jednoho dne se Popelčina macecha nastěhovala společně se svými dcerami do jejich obydlí. Popelka byla velmi krásná a pracovitá dívka, ovšem nově příchozí ženy byly Popelčiny naprostým opakem. Byly velmi panovačné, líné, rozmazlené a hlavně zlé. Macecha prosazovala své vlastní dcery a snažila se Popelce uškodit. Otec Popelky byl naopak velmi dobrosrdečný, hodný, avšak velmi slabý a bezmocný. S macechou, která se před příchodem do jeho obydlí jevila naprosto jiným člověkem, jak se následně ukázalo, si poradit neuměl.

- **Vnější charakteristika postavy** – macecha je popisována jako velmi ustrojená žena v krásných šatech. Postava otce není zevnějškem blíže charakterizována.

- **Vnitřní charakteristika postavy** – macecha byla velmi zlá, panovačná. Milovala pouze sama sebe a své dcery. Svého muže a jeho dceru nenáviděla a snažila se jich zbavit. Naprostým macešským opakem byl Popelčin otec. Otec byl velmi hodný, pro své blízké by udělal cokoliv. Své nové ženy se bál, a proto se jí snažil ve všem vyhovět. Jeho dobré srdce mu štěstí nepřineslo.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – macechy se v pohádce všichni báli a nebyla společností milována, naopak Popelčin otec byl společností milován za své dobré srdce.
- **Rodinné zázemí** – macecha se přestěhovala se svými dcerami do obydlí bohatého sedláka.
- **Hrdinské činy** – macecha se snažila uškodit svým nepřátelům, avšak otec se snažil všem pomáhat.
- **Vztah k ostatním postavám** – macecha milovala pouze sama sebe a své dvě dcery, ostatní postavy nenáviděla. Otec byl velmi milující, měl velmi rád svou dceru Popelku.
- **Osud postavy** – zlo je nakonec potrestáno a dobro obdarováno. Macecha byla společně se svými dcerami přelstěna, naopak otec společně se svou dcerou Popelkou nad zlem zvítězili, a žili navěky šťastný život.

4.5.2 Perníková chaloupka

Pohádka *O perníkové chaloupce* (Němcová, 2004, s. 224-230) je popsána výše v kap.4.3.3.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled otce ani nevlastní matky nebyl v pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – macecha byla velmi zlá, surová a sebestředná. „*Nevlastní matka ale byla zlá, ani otce, ani děti neměla ráda.*“ (Němcová, 2004, s. 224) Naprostým opakem byl dobrosrdečný otec. Otec byl velmi hodný, ale macechy se tuze bál, a proto poslouchal všechny její rozkazy.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – v pohádce plní macecha funkci zápornou a záměrně škodící. Otec je společností naopak milován pro svou dobrou duši.
- **Rodinné zázemí** – otci umřela milující žena, a aby otec mohl své jediné děti uživit, znovu se oženil. Macecha se přestěhovala do chalupy chudobného otce dvou dětí – Jeníčka a Mařenky.
- **Hrdinské činy** – v této pohádce patří macecha výhradně k postavám záporným, což dokazují její zlomyslné činy, ve kterých se chce zbavit nevlastních dětí. „*Jednou se*

macecha na děti tak rozzlobila, že muži poručila, aby je zavedl do lesa a nechal je tam. „Už je tady v chalupě nechci ani vidět,“ křičela. „Neopovažuj se přivést je nazpátek!“ (Němcová, 2004, s. 224) Otec všechny její příkazy splnil, a tím obětoval své děti.

- **Vztah k ostatním postavám** – vztah mezi macechou a ostatními postavami je velmi negativní. Vztah otce ke svým dětem je velmi harmonický.
- **Osud postavy** – osud macechy ani otce není v pohádce zmíněn.

4.5.3 Морозко

Ruská lidová pohádka *Морозко* (Nečajev, Rybakova, 1956, s. 267-269) vypráví příběh o otci, který byl podruhé ženatý. Měl krásnou a milou dceru, naopak jeho nová žena měla dceru ošklivou a zlou. Otcova dcera byla velmi pracovitá, všichni ji měli velmi rádi, kromě její

Obrázek 20 - Муж и жена (Морозко)

macechy. Jednoho dne se macecha rozhodla, že se manželovy dcery zbaví. Nařídila svému muži, aby ji odvezl do lesa a tam ji nechal. Jelikož se muž ženy velice bál, splnil její přání a svou dceru do hlubokého lesa odvezl. Netrvalo dlouho a otcova hodná dcera se díky svému vřelému chování k Mrazíkovi vrátila zpět domů celá ve stříbře. Jakmile spatřila macecha svou nevlastní dceru obalenou zlatem, vyslala svou rozmazlenou, línou dceru také do lesa.

Její dcera si v lesa ale nevedla tak dobře, jako její nevlastní sestra. Kvůli svému nevhodnému chování ji Mrazík zmrazil a uvedl tak do věčného spánku.

- **Vnější charakteristika postavy** – vnější vzhled zlé macechy ani dobrosrdečného otce není v pohádce popsán.
- **Vnitřní charakteristika postavy** – macecha byla velmi krutá, zlá žena, která toužila po bohatství. Měla ráda pouze sama sebe a svou jedinou rozmazlenou dceru. Všichni se jí báli, a tak ji museli poslouchat. Naprostým macešským opakem je otec. Otec byl v pohádce velmi hodný, poslouchal všechna macešina příkázání. Byl velmi slabý, což se velmi projevilo v jeho činech, jež učinil pod macešským nátlakem. Na rozdíl od macechy by otec nikdy nikomu úmyslně neublížil.
- **Funkce a postavení ve společnosti** – macecha plní v pohádce funkci zápornou, všechny postavy se jí bojí. Otec plní v příběhu funkci dobrosrdečnou a laskavou. Kvůli otcově bojácnosti a slabosti málem došlo k ztrátě jeho jediné dcery.

- **Rodinné zázemí** – otec se podruhé oženil. Žena se do otcova obydlí přestěhovala společně se svou rozmazlenou a línou dcerou. Tato dívka byla naprostým opakem otcovy dcery, která byla velmi hodná a pracovitá – jako její otec.
- **Hrdinské činy** – macecha donutí svého muže, aby se postaral o odstranění své nevlastní dcery. Otcovi se tento příkaz tuze nelíbí, ale jelikož se své ženy velice bojí, její příkaz se zármutkem splní.
- **Vztah k ostatním postavám** – macecha nenáviděla svou nevlastní dceru. Jelikož její vlastní dcera nebyla tak krásná, oblíbená a pracovitá, jako její dcera nevlastní, velice jí záviděla. V příběhu je zřejmý kladný vztah mezi otcem a jeho dcerou. Vztah mezi macechou a otcem je dosti ambivalentní.
- **Osud postavy** – otcovy se vrátila jeho dcera obklopena bohatstvím, naopak zlé maceše se vrátila dcera mrtvá. Bližší osud těchto postav není v pohádce zaznamenán.

4.5.4 Shrnutí analýzy postav zlé macechy a dobrosrdečného otce

Z analýzy jednotlivých pohádek, v nichž vystupuje zlá macecha a dobrosrdečný otec, jsou zřejmé jejich funkce, které v pohádkách plní. Macecha vystupuje jako velmi zákeřná a závistivá postava. Pokud v pohádkách vystupuje společně se svými dětmi, prosazuje a rozmazluje je. Pokud v pohádce její děti nejsou zmíněny, miluje pouze sama sebe. Je závislá na bohatství svého muže, kterého pouze využívá. Kladnou postavu, na rozdíl od macechy, představuje otec. Ve většině případech je otec donucen se nějakým způsobem svých dětí zbavit. I když otec tento čin učinit nechce, macešiny silné přesvědčovací schopnosti zvítězí. Macecha, nebo její děti, jsou na konci příběhů potrestány. Jsou zbaveny veškerého bohatství, jež získaly neprávem.

4.6 Celkové shrnutí analýzy

Pro praktickou část bylo vybráno celkem 39 lidových pohádek. Z toho sedm z nich bylo věnováno hloupému Honzovi, šest bylo věnováno ruskému Ivanovi, tři pohádky české čarodějnici, popřípadě Ježibabě, a tři pohádky Babě Jaze. Sedm pohádek bylo vybráno k analýze postavy čerta a tři pohádky ke srovnání zlé macechy a dobrosrdečného otce. Výchozími zdroji k praktické části byly knihy pohádek uvedené ve zdrojích v seznamu použité literatury.

Výběr pohádkových postav se odvíjel od frekvence a zajímavosti jednotlivých charakterů. Ačkoliv lidových pohádek v obou společnostech je zachyceno velké množství, byly vybrány takové pohádky, aby byly vhodné pro splnění stanoveného cíle práce.

Vybrané pohádkové postavy byly analyzovány podle přehledné struktury rozdělené na jednotlivá kritéria porovnání. I přes to, že jsme vycházeli z lidových pohádek písemně zaznamenaných, některá kritéria nelze pouze na základě textu vyhodnotit, jedná se zejména o vnější vzhled postav, a proto bylo toto kritérium vyhodnoceno především pomocí ilustrací z jednotlivých vydání pohádek.

Z výše uvedených výsledků analýzy jsme dospěli k závěru, že v českém i ruském společenství jsou obrazy a charaktery jednotlivých postav velmi podobné. Hloupý Honza, typický pro české prostředí, je popisován jako líný nezbedný hlupák, který se většinou dostane k ušlechtilým vrstvám společnosti a na konci příběhu zbohatne. V ruských lidových pohádkách se setkáme s postavou Ivana, která v mnohých rysech odpovídá postavě českého Honzy. Obě tyto postavy jsou považovány za hlupáka, avšak disponují ojedinělým kritickým myšlením. Lze mezi nimi spatřit rozdíly především v rodinném zázemí – obě tyto postavy jsou považovány v rodině za přítěž, ovšem Honzova rodina by mu nikdy neublížila, na rozdíl od rodiny Ivana, ve které nenávisť a žárlivost hraje významnou roli.

Shrbenou stařenku s šedými vlasy a křivými hnáty představuje postava české čarodějnice, popřípadě Ježibaby, a ruská postava Baby Jagy. Tyto postavy nelze jednoznačně zařadit k postavám záporným nebo k postavám kladným. Existuje více variant těchto postav – postavy, které jednoznačně ostatním postavám škodí, nebo naopak postavy, které se snaží jiným postavám vyhovět a poradit. Značný rozdíl lze spatřit ve způsobu jejich dopravy a v podobě jejich obydlí. Ruská Baba Jaga má v pohádkách převážně funkci strašidelnou. K této funkci je v českých lidových pohádkách užit čert. Čert je v ruských i českých pohádkách stejný. Představuje postavu na první pohled statečnou a strašidelnou, ovšem při bližším poznání se jedná o postavu velmi bojácnou a mazanou. Ani v tomto případě nelze čerta zařadit jednoznačně ke kladným nebo k záporným postavám. Nakonec byly analyzovány postavy, jež naopak lze jednoznačně zařadit ke kladným či záporným postavám – postavy macechy a otce. Macecha je v pohádkách popisována jako ukrutná, závistivá žena. Jejím naprostým opakem je dobrosrdečný otec.

V pohádkách se vyskytuje ještě nespočet postav, popřípadě pohádkových motivů, které by stály za hlubší analýzou. Například motiv vztahu mezi sourozenci. V české i ruské kultuře je vztah hrdiny ke svým sourozencům nejednoznačný. Někdy se setkáváme s tím, že sourozenci

drží spolu (*O perníkové chaloupce* – popsána výše), jindy je vztah mezi sourozenci neutrální (jedná se většinou o příběhy, ve kterých vystupuje český Honza) nebo je jejich vztah plný nenávisti a závisti (*Иван Царевич и Серый волк*). Pokud se vyskytují v pohádce nevlastní sourozenci, téměř vždy dochází k vzájemné nenávisti či závisti. Nejmladší sourozenec je často popisován jako nejslabší a nejméně cenný, avšak téměř vždy v příběhu dosáhne nejzásadnějších cílů. Nejmladší bratr nosí většinou to nejhorší oblečení a jí pouze to, co zbyde (*Летучий корабль*). V ruských pohádkách byli bratři většinou popisováni jako zrádci a lenoši. Různě jsou v pohádkách pojímány i další postavy, například postava panovníka – českého krále a ruského cara. Často se ale setkáváme s tím, že mají v pohádkách roli méně významnou – v mnohých pohádkách jsou pouze zmíněni v úvodu společně s počtem dětí, které mají. V 19. století a v dobách dřívějších vládl v českých zemích král a v zemích ruských car. Obě tyto postavy představovaly osobu s obrovskou autoritou, jež představovala jediného vládce své zemi. V ruské kultuře se s nimi setkáme například v pohádkách *Царь-девица*, *Сестрица Алёнушка и братец Иванушка* nebo *Царевна-лягушка*. V české kultuře se nalézají v pohádkách *Potrestaná pýcha*, *Sůl nad zlato* nebo *Princezna se zlatou hvězdou na čele*. Za hlubší analýzu by stály také postavy českého čaroděje a ruského Kostěje Nesmrtelného, různé podoby Vasilisy (*Vasilisa Přemoudrá*, *Krásná Vasilisa*) v komparaci s českou Maruškou, a jiné.

Z analýzy vyplývá, že mnoho postav v lidových pohádkách plní v obou společenstvích shodnou funkci. Liší se především méně závažnými specifiky – vzhledem, způsobem přepravy, vztahu k rodinným příslušníkům, podobou obydlí, a jinými.

Závěr

Předložená bakalářská práce se zabývala komparací vybraných pohádkových postav z ruské a české lidové slovesnosti. Pohádka odedávna patřila do světa dětí a pomáhala jim k rozvoji fantazie, představivosti a přispívala k poznání jak reálného, tak smyšleného světa.

Práce je rozdělena na dvě hlavní části – na část teoretickou a část praktickou. Cílem teoretické části je vymezení pohádky, jakožto jednoho ze žánrů lidové slovesnosti, popsání charakteristických rysů tohoto žánru, představení různých klasifikací pohádky a nejvýznamnějších sběratelů lidových pohádek z ruské a české kultury. Cílem praktické části je porovnat vybrané ruské a české pohádkové postavy. Výběr pohádkových postav byl zúžen na ty, které jsou pro daná společenství typické a velmi časté.

Teoretická část obsahuje tři hlavní kapitoly. V první kapitole je vysvětlen vztah jazyka a kultury, jsou zde objasněny základní pojmy a je zdůrazněna vazba těchto dvou pojmů s pohádkou. Každý národ totiž má své typické jazykové zvláštnosti, jež se projevují v lidové slovesnosti. Další kapitola je věnována lidové slovesnosti. Došli jsme k závěru, že lidová slovesnost se výrazně odlišuje od psané literatury. Lidová slovesnost je zkrátka vše, co se šíří ústní podobou. Jejími charakteristickými znaky jsou orálnost, lidovost, anonymita, kolektivnost, variabilita, kontaktnost, suicentrismus a synkretismus. Texty lidové slovesnosti prošly ústy různých vypravěčů, a proto se setkáváme i s jejich různými verzemi a variantami, tedy i verzemi a variantami pohádek. V další kapitole byla podrobněji rozpracována klasifikace žánrů lidové slovesnosti podle O. Sirovátky (1998, s. 20). Ten rozdělil žánry lidové slovesnosti do pěti dílčích skupin – lidové písně a popěvky, lidové vyprávění, malé folklorní žánry, dětský folklor a lidové hry a divadlo. Popsány byly žánry lidové slovesnosti z české kultury, které jsme doplnily o žánry typické pro ruskou lidovou slovesnost, jako jsou například byliny nebo častušky.

Největší pozornost byla věnována stěžejnímu žánru pro naši práci – pohádce. Pohádka se řadí do skupiny prozaických příběhů, které jsou velmi oblíbené, a zároveň velmi důležité ve světě dětí. Pohádka nepodává adresátovi pouze zábavný prožitek, ale přináší i poučení o životních mravech, pomáhá v poznání základních hodnot, rozvíjí jazyk, představivost a fantazii. Prvotní vznik pohádek není dosud zcela jasný, a proto byly vytvořeny různé teorie o jejím vzniku. V práci jsou také zmíněny různé klasifikace, podle kterých se pohádky dělí. Za stěžejní pro předloženou práci považujeme dělení podle J. Peterky a D. Mocné (2004, s. 473), kteří pohádky dělí na pohádky autorské a lidové. Lidová pohádka je typická svou anonymitou, kterou autorská pohádka postrádá. Lze říci, že lidová pohádka má své jedinečné kouzlo silnější,

protože autorská pohádka své nadpřirozené jevy považuje již za každodenní běžnost a často se přizpůsobuje adresátovi.

Druhá část bakalářské práce, část praktická, je založena na analýze vybraných pohádkových postav. Celkem byly analyzovány čtyři postavy, vystupující v českých lidových pohádkách a k nim byly přiřazeny odpovídající postavy z ruské lidové slovesnosti. Postavy byly analyzovány podle jednotného schématu – byla popsána jejich vnější a vnitřní charakteristika, postavení ve společnosti, hrdinské činy, jejich vztah k jiným postavám, konečný osud těchto postav a v případě české čarodějnice a ruské Baby Jagy byla popsána podoba obydlí těchto postav. Nejprve byly porovnány postavy českého Honzy a ruského Ivana. Z porovnávací analýzy vyplývá, že se jedná především o chudé vesnické jinochy, kteří jsou kvůli svým nelogickým činům považováni za hlupáky, jimiž blízké okolí pohrdá. Jsou ale typičtí svým dobrým srdcem a úctou ke starším lidem. Jejich hrdinské činy se mohou zdát hloupé, avšak v závěru se těmto postavám jejich jinak nastavené kritické myšlení vyplatí, a ze situace vystoupí s bohatou odměnou. Mezi Honzou a Ivanem lze pozorovat některé odlišnosti. Český Honza téměř vždy pochází ze zapadlé české vesnice, ovšem postava Ivana je v ruských lidových pohádkách různorodá. V některých pohádkách vystupuje Ivan jako odvážný carevič, v jiných pohádkách jen jako líný a hloupý sedlák. Další rozdíly lze pozorovat například v úvodních částech pohádky, ve kterých je Ivan prohlášen za hlupáka, avšak v českých pohádkách se o Honzově hlouposti dozvídáme až kvůli jeho činům. Další rozdíl je i v jejich rodinném zázemí. V ruských lidových pohádkách je toto zázemí krutější než v pohádkách českých, což lze dokázat příkladem pohádky, ve které se Ivanovo bratří pokusí Ivana zabít.

Další rozebíranou postavou je Baba Jaga a její český prototyp – čarodějnice. Tyto postavy se často řadí do skupiny záporných postav, i když je toto zařazení někdy neoprávněné, jelikož jsme se setkali s mnoha pohádkami, ve kterých jsou tyto stařenky jiným postavám nápomocné. Liší se především svým obydlím a způsobem, jakým se přepravují. Baby Jagy se pohybují v hmoždíři a odráží se pometlem, bydlí většinou v chaloupce na kuřích nohách, která se otáčí na povel jednotlivých hrdinů. Česká čarodějnice bydlí v prosté chaloupce v hlubokém lese a často je zobrazena na létajícím koštěti.

Dále byla analyzována postava čerta, jenž je typická především pro české prostředí, v ruských pohádkách čerta nalezneme řidčeji. V obou prostředích má postava čerta shodnou funkci, vnější i vnitřní charakteristiku, výrazně se ničím neliší. Pro čerta je typická jeho vnější podoba – chlupatý kožich, dlouhý ocas, na nohou kopyta a na hlavě rohy. Jedná se o postavu

pocházející z pekla, která je velmi mazaná, nenasytá a v závěru příběhu bývá přelstěna a se strachem se vrací zpět do svého pekla.

Posledními rozebíranými postavami je zlá macecha a dobrosrdečný otec. Postavy se neliší v rámci dvou námi rozebíraných společenství. Macecha vždy patří do skupiny záporných a velmi zákeřných postav. Jejím naprostým opakem je dobrosrdečný otec. V pohádkách tyto postavy často vystupují společně se svými dětmi.

Na světě vždy bylo, je a bude mnoho vypravěčů. Vyprávět mohou příběhy reálné, ale i smyšlené. Tyto příběhy se předávají v jedné kultuře, ale i mezi vícero kulturami. Každý vypravěč si svoji historiku přizpůsobí podle svého stylu, a proto vzniklo i několik verzí a variant různých pohádek. V ruské i české pohádce proto nalezneme nespočet podobných, někdy i téměř shodných motivů nebo syžetů. Jejich rozdíly většinou spočívají v jejich drobných obměnách. Postavy v českých a ruských pohádkách mívají stejný nebo podobný charakter, liší se většinou v rodinném zázemí hrdinů, zevnější podobou, jménem a v případě Baby Jagy způsobem přepravy nebo vzhledem jejího obydlí. I přes obrovské množství sepsaných lidových pohádek, jsou veškeré pohádky charakteristické svou jedinečností. Ačkoliv jsou některé příběhy velmi podobné, každá pohádka má své vlastní jedinečné motivy, a proto i své jedinečné kouzlo. Nezáleží, jakému národu pohádka patří, stále plní funkce typické pro tento žánr lidové slovesnosti, a to funkci zábavnou, poznávací, výchovnou, citovou, rozvíjející a psychoterapeutickou.

Резюме

Представленная бакалаврская работа посвящена сравнению избранных сказочных персонажей из русского и чешского фольклора. Сказка издавна принадлежала миру детей и помогала им развивать воображение и способствовала познанию как реального, так и выдуманного мира.

Работа разделена на две основные части – теоретическую часть и практическую часть. Цель теоретической части – дать определение сказке как одному из жанров фольклора, описать особенности этого жанра, представить различные классификации сказок и важнейших собирателей народных сказок из русской и чешской культуры. Цель практической части – сравнить избранных героев русских и чешских сказок. Выбор сказочных персонажей был сужен до тех, которые являются типичными и очень распространёнными в обоих сообществах.

Теоретическая часть состоит из трёх основных глав. В первой главе объясняется связь между языком и культурой, разъясняются основные понятия и подчёркивается связь между этими двумя понятиями и сказкой. У каждого народа есть свои типичные языковые особенности, которые проявляются в народной литературе. Следующая глава посвящена фольклору. Мы пришли к выводу, что фольклор существенно отличается от письменной литературы. Фольклор – это просто всё, что распространяется устно, его характерные черты – устность, массовость, анонимность, коллективность, вариативность, контактность, суицентризм и синкретизм. Фольклорные тексты прошли через уста разных сказителей, а потому мы встречаемся и с их различными и вариантами, т. е. также и вариантами сказок. В следующей главе более подробно была разработана классификация жанров фольклора по О. Сироватке (1998, с. 20). Он разделил жанры фольклора на пять подгрупп – народные песни и частушки, народная проза, малые жанры фольклора, детский фольклор и народные драмы. Были описаны жанры фольклора из чешской культуры, которые дополнены жанрами, типичными для русского фольклора, такими как былины или частушки.

Наибольшее внимание было уделено основному для нашей работы жанру – сказке. Сказка относится к группе прозаических рассказов, очень популярных и очень важных в мире детей. Сказка не только даёт адресату занимательный опыт, но и преподносит уроки жизненных нравов, помогает познать основные ценности, развивает

речь и воображение. Первоначальное происхождение сказок до конца ещё не выяснено, в связи с чем созданы различные теории об их происхождении. В работе также упоминаются различные классификации, по которым делятся сказки. Ключевым для представленной работы мы считаем деление, которое назначили Й. Петерка и Д. Моцна (2004, с. 473), которые делят сказки на авторские и народные. Для народной сказки характерна анонимность, которой нет в авторской сказке. Можно сказать, что народная сказка обладает своим неповторимым очарованием сильнее, так как авторская сказка считает свои сверхъестественные явления будничной рутинной и часто подстраивается под адресата.

Вторая, практическая часть, основана на анализе избранных сказочных персонажей. Всего проанализировано четыре персонажа, фигурирующих в чешских народных сказках, и им присвоены соответствующие персонажи из русской народной литературы. Персонажи анализированы по единой схеме – описаны их внешние и внутренние характеристики, положение в обществе, героические подвиги, их отношение к другим персонажам, окончательная судьба этих персонажей и в случае чешской чародейки и русской Бабы-Яги описан внешний вид жилищ этих персонажей. Сначала сравнены характеры чешского Гонзы и русского Ивана. Сравнительный анализ показывает, что они, в основном, бедные сельские мальчики, которых считают дураками из-за их нелогичных действий, и поэтому их презирает общество. Но они отличаются добрым сердцем и уважением к пожилым людям. Их героические действия могут показаться глупыми, но, в конце концов, их критическое мышление окупается, и они выходят из ситуации с богатой наградой. Некоторые различия можно наблюдать между Гонзой и Иваном. Чешский Гонза почти всегда происходит из глухой чешской деревни, но характер Ивана в русских народных сказках разнообразен. В одной сказке Иван представлен как храбрый царевич, в других сказках он ленивый и глупый крестьянин. Другие отличия можно наблюдать, например, во вступительных частях сказки, в которых Иван показывается дураком, а в чешских сказках мы узнаем о глупости Гонзы только из-за его поступков. Ещё одно отличие заключается в их семье, которая в русских сказках более жестокая, чем в чешских, что можно доказать на примере сказки, в которой братья Ивана пытаются убить его.

Второй анализируемый персонаж – Баба-Яга и её чешский прототип – чародейка. Эти персонажи часто относятся к группе отрицательных персонажей, хотя эта

классификация иногда неоправданна, так как мы встречали немало сказок, в которых эти старухи помогают другим персонажам. Они различаются в основном по своим домам и способу их транспортировки. Бабы-Яги передвигаются в ступе и подпрыгивают с размаху, живя в основном в домике на курьих ножках, который поворачивается по команде отдельных героев. Чешская чародейка живёт в простой даче в глухом лесу и часто изображается на летающей метле.

Кроме того, проанализирован характер чёрта, типичного именно для чешской среды, в русских сказках чёрт встречается реже. В обеих средах характер чёрта имеет одинаковую функцию, внешние и внутренние характеристики существенно не различаются. Чёрт характеризуется своим внешним видом – мохнатая шуба, длинный хвост, копыта на ногах и рога на голове. Это персонаж из ада, очень хитрый, ненасытный, но в конце сказок его часто обводят вокруг пальца, и он со страхом возвращается в свой ад.

Последние персонажи, о которых идёт речь, это злая мачеха и добрый отец. Персонажи не различаются ни в одних сообществах, которые мы обсуждаем. Мачеха всегда относится к группе очень отрицательных персонажей. Её полная противоположность – добросердечный отец. В сказках эти персонажи часто появляются вместе со своими детьми.

В мире всегда было, есть и будет много рассказчиков. Они могут рассказывать как настоящие, так и выдуманные истории. Эти истории передаются в одной культуре, а также между несколькими культурами. Каждый рассказчик адаптирует свой рассказ под свой стиль, в связи с чем создано несколько версий и вариантов различных сказок. Поэтому в русских и чешских сказках мы находим бесчисленное множество сходных, иногда почти идентичных мотивов или сюжетов. Их различия в основном заключаются в их незначительных вариациях. Персонажи чешских и русских сказок имеют одинаковый или похожий характер, различаются в основном семейным происхождением, внешним видом, именем, а в случае Бабы-Яги – видом транспорта или видом её дома. Несмотря на огромное количество написанных народных сказок, все сказки отличаются своей неповторимостью. Несмотря на то, что некоторые истории очень похожи, каждая сказка имеет свои уникальные мотивы и, следовательно, своё неповторимое очарование. К какому народу бы сказка ни принадлежала, она всё же выполняет характерные для этого жанра фольклора функции, именно развлекательную,

познавательную, воспитательную, эмоциональную, развивающую и психотерапевтическую функцию.

Seznam použité literatury

Literární zdroje v českém jazyce

1. BARTMIŃSKI, J. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-2883-7.
2. BENEŠ, B. *Česká lidová slovesnost: výbor pro současného čtenáře*. Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0181-8.
3. COOPER, J. C., PLZÁK, A. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0761-8.
4. ČAPEK, K., CHLÍBCOVÁ, M. (ed.) *Marsyas: Jak se co dělá*. Marsyas 5. vyd., (v Čs. spis. 2. vyd.), Jak se co dělá 9. vyd. (v Čs. spis. 3. vyd.). Ilustroval J. Čapek., Praha: Československý spisovatel, 1984.
5. ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.
6. ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: (přehled)*. Praha: Pražská imaginace, 1994. ISBN 80-7110-149-4.
7. ČERNÝ, M. *Homo loquens: vybrané kapitoly z lingvistické antropologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7368-646-8.
8. DOLANSKÝ, J. *Karel Jaromír Erben*. Praha: Nakladatelství Melantrich, 1970.
9. FROUZ, J., SOVÁKOVÁ, J. *Přehled žánrů ruského folklóru (Čítanka)*. Plzeň, 1993.
10. LEHÁR, J. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-308-8.
11. MANDÁT, J. *Lidová pohádka v ruském vývoji literárním*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.
12. MOCNÁ, D., PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
13. PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. 3. vyd. Jíloviště: Mercury Music & Entertainment, 2007. ISBN 978-80-239-9284-7.
14. RICHTER, L. *Co je co v pohádce: (pohádkové reálie)*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004. ISBN 80-902975-3-6.

15. RICHTER, L. *Pohádka a divadlo*. Praha: Dobré divadlo dětem, 2004. ISBN 80-902975-2-8.
16. ŘEHOŘOVÁ, M. Výchova jako součást národní kultury. *Pedagogická orientace*, 1993, č.7, s. 15, ISSN 1211-4669.
17. SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost: úvod do lingvistické antropologie*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1997.
18. SCHAUEROVÁ, A. Utváření vztahu k folklornímu dědictví. In *Dětský folklor dnes*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2007.
19. SIROVÁTKA, O. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. Brno: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1998. ISBN 80-85010-06-2.
20. ŠMAHELOVÁ, H. *Návraty a proměny: literární adaptace lidových pohádek*. Praha: Albatros, 1989.
21. VLAŠÍN, Š. (ed.) *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
22. VODIČKA, F. *Cesty a cíle obrozenecké literatury*. Praha: Čs. spisovatel. 1958.
23. BOGATYRJOV, P. G., KOLÁR, J., BENEŠ, B. (eds.) *Souvislosti tvorby: cesty k struktuře lidové kultury a divadla*. Praha: Odeon, 1971.

Literární zdroje v ruském jazyce

1. АНИКИН, В.П., КРУГЛОВ, Ю. Г. *Русское народное поэтическое творчество: Учеб. Пособие для пед. ин-тов*. Ленинград, 1983.
2. ВЕРЕЩАГИН, Е. М., КОСТОМАРОВ, В. Г. *Язык и культура: Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече – поведенческих тактик и сапиентемы*. Москва: Русский язык, 2005. ISBN 5-85759-289-5
3. ЗУЕВА, Т.В., КИРГАН, Б. П., *Русский фольклор: учебник для высших учебных заведений*. Москва: Флинта, 1998. ISBN 5-89349-115-7.
4. КРАВЦОВ, Н. И., ЛАЗУТИН, С. Г. *Русское устное народное творчество*. Москва: Издательство Высшая школа, 1977.
5. НОВИКОВ, А.М. *Русское народное поэтическое творчество*. 3-е, исправл. Высшая школа: Москва, 1986.
6. ОПАЛОВ, А.В. *Обществознание*. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ – ДАНА, 2012. ISBN 978-5-238-01853-9.

7. ПОМЕРАНЦЕВА, Э. В. *Русская народная сказка*. Москва: Издательство академии наук СССР, 1963.

Elektronické zdroje

1. GETMANENKO, N., ROZBOUDOVÁ, L., VASILYEVA, E. *Культурная история России* [online]. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2020 [cit. 2022-02-11]. ISBN 978-80-7603-249-1. Dostupné z:
<https://cuni.futurebooks.cz/book/kulturnaya-istoriya-rossii-kulturni-historie-ruska/>
2. ЦИКУШЕВА, И. В. Жанровые особенности литературной сказки (на материале русской и английской литературы). *Вестник Адыгейского государственного университета: сетевое электронное научное издание* [online]. 2008, (2) [cit. 2021-11-28]. Dostupné z: <http://vestnik.adygnet.ru/...pdf>

Seznam zdrojů lidových pohádek v českém jazyce

1. DRDA, J. *České pohádky*. 9. Praha: Československý spisovatel, 1985.
2. ERBEN, K. J. *České pohádky*. 3. Praha: Odeon, 1970.
3. HORÁK, J. *Český Honza: lidové pohádky*. 15. vyd. Ilustroval J. Lada. Praha: Albatros, 1995. ISBN 80-00-00418-6.
4. KARNAUCHOVA, I. V. *Krása nesmírná: ruské lidové pohádky vyprávěné I. Karnauchovou*. 8. vyd., v Lid. nakl. 6. vyd. Přeložila Z. Psůtková, ilustroval Václav FIALA. Praha: Lidové nakladatelství, 1984.
5. KARNEYEVA, L. *Russkije skazki: Ruské pohádky*. Přeložila M. Pihrtová. Dubicko: INFOA, [2018]. ISBN 978-80-7547-211-3.
6. NEČAJEV, A. N., RYBAKOVA, N. (ed.) *Ruské lidové pohádky*. Přeložil Rudolf LUŽÍK, ilustroval M. Romberg. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, 1956.
7. NĚMCOVÁ, B. *České národní pohádky*. Ilustroval E. Plicková. Kladno: Delta, c2004. ISBN 80-7351-014-6.
8. NĚMCOVÁ, B., *Národní báchorky a pověsti* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2022-03-06]. Dostupné z:
https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/55/narodni_bachorky_a_povesti_II.pdf

9. NĚMCOVÁ, B., *Národní báchorky a pověsti I* [online]. V MKP 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2022-03-06]. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/58/narodni_bachorky_a_povesti_I.pdf
10. SOBOTKOVÁ, V. *Peříčko Finista Jasného sokola: ruské lidové pohádky*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1985.

Seznam zdrojů lidových pohádek v ruském jazyce

1. АФАНАСЬЕВ, А. Н. *Народные русские сказки*. Public Domain, 2018. ISBN 978-5-04-091747-1.
2. АФАНАСЬЕВ, А., ЛЮСТРОВ, М. *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*. Москва: Олма-пресс, 2004.
3. БАРАГ, Л.Г., НОВИКОВ, Н. В.. *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*. Москва: Наука, 1984.
4. Как старик был лекарем: Сказка. *Известные сказки* [online]. [cit. 2022-03-06]. Dostupné z: <https://skazki.rustih.ru/kak-starik-by-l-lekarem/>
5. КРУГЛОВ, Ю. Г. (ed.) *Русские народные сказки*. Том 2. 2-ое изд. Москва: Советская Россия, 1992б. ISBN 5-268-00885-5.
6. КРУГЛОВ, Ю. Г. (ed.) *Русские народные сказки*. Том 3. 2-ое изд. Москва: Советская Россия, 1992в. ISBN 5-268-00885-6.
7. Муж и жена: Сказка. *Хранители сказок* [online]. [cit. 2022-03-06]. Dostupné z: <http://hobbitaniya.ru/rusnarod/rusnarod98.php>
8. *Русские народные сказки*. Москва: Эксмо, 2016. ISBN 978-5-699-73057-5.

Zdroje ilustrací

Obrázek 1 - VAVŘINOVÁ, H. *Hloupy Honza*. <https://navolnenoze.cz/obrazky/prezentace/5489/49401.jpg> [online]. [cit. 2022-03-01]. Dostupné z: <https://navolnenoze.cz/obrazky/prezentace/5489/49401.jpg>

Obrázek 2 - LADA, J. Honza u rytíře. In: HORÁK, J. *Český Honza*. Praha: Albatros, 1960, s. 1. ISBN 80-00-00418-6.

Obrázek 3 - LADA, J. Jan a duchové v zakletém zámku. In: HORÁK, J. *Český Honza*. Praha: Albatros, 1960, s. 1. ISBN 80-00-00418-6.

Obrázek 4 - СТЕПАНЕНКО, К., ШУТЮК, Н., ЗАХАРОВА, О. Летучий корабль. In: *Золотые русские сказки*. Минск: Современная школа, 2010, s. 1. ISBN 978-985-513-626-3.

Obrázek 5 - СТЕПАНЕНКО, К., ШУТЮК, Н., ЗАХАРОВА, О. Летучий корабль. In: *Золотые русские сказки*. Минск: Современная школа, 2010, s. 1. ISBN 978-985-513-626-3.

Obrázek 6 - СТЕПАНЕНКО, К., ШУТЮК, Н., ЗАХАРОВА, О. Царевна-лягушка. In: *Золотые русские сказки*. Минск: Современная школа, 2010, s. 1. ISBN 978-985-513-626-3.

Obrázek 7 - ЛИТВИНОВА, М. Царевна - лягушка. In: *Русские народные сказки*. Москва: Эксмо, 2016, s. 1. ISBN 978-5-699-73057-5.

Obrázek 8 - СТЕПАНЕНКО, К., ШУТЮК, Н., ЗАХАРОВА, О. Иван-царевич и серый волк. In: *Золотые русские сказки*. Минск: Современная школа, 2010, s. 1. ISBN 978-985-513-626-3.

Obrázek 9 - WINTER, J. Čarodějnice. In: ПЕЧА, J. *Tajemný svět strašidel*. Havlíčkův Brod: Vysočina, 1992, s. 1.

Obrázek 10 - TRNKA, J. O perníkové chaloupce. In: HRUBÍN, F. *Špalíček veršů a pohádek*. Praha: Studio trnka, 2013, s. 1. ISBN 978-80-87678-21-3.

Obrázek 11 - Финист ясный сокол. *Мишкины книжки* [online]. [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://mishka-knizhka.ru/...ebp>

Obrázek 12 - СТЕПАНЕНКО, К., ШУТЮК, Н., ЗАХАРОВА, О. Финист-ясный сокол. In: *Золотые русские сказки*. Минск: Современная школа, 2010, s. 1. ISBN 978-985-513-626-3.

Obrázek 13 - СТЕПАНЕНКО, К., ШУТЮК, Н., ЗАХАРОВА, О. Гуси-лебеди. In: *Золотые русские сказки*. Минск: Современная школа, 2010, s. 1. ISBN 978-985-513-626-3.

Obrázek 14 - Гуси-Лебеди. *Ну-ка дету* [online]. [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://nukadeti.ru/content/images/essence/tale/353/1233.jpg>

Obrázek 15 - BILIBIN, I. Krásná Vasilisa. In: SOBOTKOVÁ, V. *Peříčko Finista jasného sokola*. Praha: Albatros, 1985, s. 1.

Obrázek 16 - BILIBIN, I. Krásná Vasilisa. In: SOBOTKOVÁ, V. *Peříčko Finista jasného sokola*. Praha: Albatros, 1985, s. 1.

Obrázek 17 - *Čert a Káča* [online]. [cit. 2022-03-12]. Dostupné z: https://www.k3bohumin.cz/images_akce/23548_2.jpg

Obrázek 18 - LADA, J. Zapomenutý čert. In: DRDA, J. *České pohádky*. Praha: Československý spisovatel, 1985, s. 1.

Obrázek 19 - *Чёрт-заимодавец* [online]. [cit. 2022-03-12]. Dostupné z: https://illustrators.ru/illustrations/1456665?slider_order=position

Obrázek 20 - Морозко. *Ну-ка дету* [online]. [cit. 2022-02-21]. Dostupné z: <https://nukadeti.ru/...jpg>

Seznam použitých ilustrací

Obrázek 1- Líný Honza u pece (O hloupém Honzovi)	37
Obrázek 2 - Honza na koni (Honza u rytíře)	43
Obrázek 3 - Létaující Honza (Jan a duchové v zakletém zámku)	45
Obrázek 4 - Как Иван ушёл в мир (Летучий корабль).....	48
Obrázek 5 - Иван с царевною (Летучий корабль)	48
Obrázek 6 - Иван и лук (Царевна-лягушка).....	50
Obrázek 7 - Иван и Баба Яга (Царевна-лягушка).....	50
Obrázek 8 - Иван царевич на волке (Иван Царевич и Серый волк).....	51
Obrázek 9 - Čarodějnice míchající lektvar (Čarodějnice).....	57
Obrázek 10 - Perníková chaloupka (O perníkové chaloupce).....	58
Obrázek 11 - Отец и дочери (Финист-Ясный сокол)	59
Obrázek 12 - Баба Яга и Марюшка (Финист – Янсий сокол).....	59
Obrázek 13 - Баба Яга и гуси (Гуси-Лебеди).....	61
Obrázek 14 - Баба Яга в даче (Гуси-Лебеди)	61
Obrázek 15 - Баба Яга (Сказка о Василисе Прекрасной)	62
Obrázek 16 - Василиса Прекрасная (Сказка о Василисе Прекрасной)	62
Obrázek 17 - Setkání s ovčákem (Čert a Káča)	65
Obrázek 18 - Plajznerka a Trepifajksl (Zapomenutý čert).....	67
Obrázek 19 - Чёрт и муж (Чёрт-заимодавец).....	70
Obrázek 20 - Муж и жена (Морозко)	74